

Inaugurele rede
prof. dr.

Tine Molendijk

**Mensenwerk in een
geweldsorganisatie**
Morele dilemma's van
militaire operaties

Prof. dr. Tine Molendijk is bijzonder hoogleraar Morele Dilemma's bij Militaire Operaties aan de Radboud Universiteit en universitair hoofddocent aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie. Ze is een interdisciplinair georiënteerd antropoloog, gespecialiseerd in de relatie tussen krijgsmacht en samenleving, militaire cultuur en morele verwonding.

Militair ingrijpen vormt bij uitstek een context waarin morele dilemma's kunnen ontstaan, voor zowel individuele militairen als politiek en samenleving. De krijgsmacht is een van de weinige instituties die, als instrument van de staat, geweld mag toepassen. Militair werk is daarmee niet alleen een 'gewone' overheidsbaan; het is bovendien buitengewoon werk: het is mensenwerk in een gewelddorganisatie. In haar oratie pleit Tine Molendijk voor empirisch geworteld onderzoek met oog voor de weerbarstige contexten waarin morele vraagstukken zich voordoen. Dat vraagt volgens haar ook om expliciete reflectie op wat die morele dimensie dan precies inhoudt. Molendijk verbindt theoretische, interdisciplinaire beschouwingen over mensbeelden, moraliteit en geweld met empirische inzichten in de geleefde praktijk van morele dilemma's. Daarbij onderstreept zij de noodzaak van blijvende humanisering. Niet alleen om inzicht te krijgen in de destructiviteit van 'de ander', maar ook om onze eigen capaciteit tot geweld te herkennen en te erkennen.

MENSENWERK IN EEN GEWELDSORGANISATIE

MORELE DILEMMA'S VAN MILITAIRE OPERATIES

Mensenwerk in een geweldsorganisatie

Morele dilemma's van militaire operaties

*Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar
Morele dilemma's van multilaterale militaire operaties aan de Faculteit der
Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit op donderdag 7 mei 2026*

door prof. dr. Tine Molendijk

Mensenwerk in een geweldsorganisatie: Morele dilemma's van militaire operaties
Human Work in an Organisation of Violence: Moral Dilemmas of Military Operations

Uitgegeven door RADBOUD UNIVERSITY PRESS
 Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen
www.radbouduniversitypress.nl | radbouduniversitypress@ru.nl

Deze publicatie maakt deel uit van de series Redes en Oraties.

Omslag: naar ontwerp van Textcetera
Print en distributie: Pumbo.nl

ISBN: 9789465152561
 Gratis te downloaden op: www.radbouduniversitypress.nl

© 2026 Tine Molendijk

**RADBOUD
UNIVERSITY
PRESS**

Dit is een Open Access boek gepubliceerd onder de termen van de Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal (CC BY-NC-ND 4.0). De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een link naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is. De gebruiker mag dat op redelijke wijze doen, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met het werk of het gebruik van het werk. Gebruik voor commerciële doeleinden is onder deze licentie niet toegestaan. De gebruiker mag geen juridische voorwaarden of technologische voorzieningen toepassen die anderen er juridisch in beperken om iets te doen wat de licentie toestaat. Men mag het veranderde materiaal niet verspreiden als men het werk heeft geremixt, veranderd, of op het werk heeft voortgebouwd.

**Mensenwerk in een geweldsorganisatie:
Morele dilemma's van militaire operaties**

Morele dilemma's van multilaterale militaire operaties. Dat is de titel van deze leerstoel. Hoewel de betekenis van die woorden nog helemaal niet zo evident is, dragen ze wel een duidelijke lading. Wie dacht dat Nederland uniek was met zijn 18 miljoen voetbalanalisten en coronacommentatoren, moet eens op een feestje de woorden 'moraliteit' en 'militair' in combinatie met elkaar uitspreken. Er bestaan nogal verschillende visies op de relatie tussen die twee, wordt dan duidelijk, en reken maar dat mensen die uitspreken. Sommigen associëren militaire operaties vooral met vrede, veiligheid en opoffering en kennen de krijgsmacht als een organisatie met strikte, misschien soms zelfs te strikte, juridische en morele standaarden. Anderen denken bij de krijgsmacht juist aan immoraliteit, als een haast per definitie grensoverschrijdend instituut. Weer anderen lijken militaire interventie eerder een domein van non-moraliteit te vinden, waar moraliteit ophoudt te bestaan. 'Ethiek op het gevechtveld is een luxe', zeggen zij, en 'all is fair in love and war'.

Geen van deze opvattingen is onzin, maar de praktijk is genuanceerder. Tot op zekere hoogte raken ze aan bekende filosofische denktradities, van pacifisme tot idealisme tot realisme, en van deontologie tot consequentisme (bijv. Coady 2024; Olsthoorn 2011; Walzer 2006). Elk van deze opvattingen heeft dan ook een kern van waarheid, maar dat is precies de reden dat nog weinig denkers zich volledig achter één daarvan scharen. Militair optreden is absoluut gebonden aan tal van strenge bepalingen, waarbij geweld als noodzakelijk kwaad alleen onder uiterste en specifieke voorwaarden is toegestaan, met beginselen als proportionaliteit (Olsthoorn 2024; Tripodi en Wolfendale 2012). Tegelijkertijd zijn de mores in de militaire en civiele context wel degelijk verschillend te noemen. De krijgsmacht is in wezen een geweldsorganisatie met een geweldsmonopolie, en oorlogen kennen hun eigen wetten (Kahn 2013; Rukavishnikov en Pugh 2006). Dat staat op gespannen voet met maatschappelijk heersende waarden en normen – immers, 'Gij zult niet doden' (Molendijk 2018a). Overigens is die spanning ten dele ook sociaalhistorisch bepaald: vandaag de dag zien we grote veranderingen in maatschappelijke percepties van de krijgsmacht, maar daarover later meer.

Ik loop nu al op de zaken vooruit. Ik doe dat om alvast te schetsen waarom we pas kunnen spreken over morele dilemma's van militaire operaties als we eerst een stap terug doen, en onderzoeken wat we precies bedoelen met die termen en hun samenhang. De definitie van 'moreel dilemma' is op zich vrij eenvoudig: een situatie waarin verschillende waarden met elkaar in conflict zijn (Verweij 2010). En 'militaire operatie' kun je definiëren als een georganiseerde actie van strijdkrachten (Rukavishnikov en Pugh 2006). Maar waar hebben we het dan over? In wat volgt, zal ik een eigen positie innemen, die vormend is voor hoe ik deze leerstoel wil invullen. En daarvoor doe ik eerst nóg een stap terug, naar mensbeelden en de vraag: wie en wat is de mens eigenlijk?

Mensbeelden in relatie tot geweld

Mijn verkenning van mensbeelden begin ik met enkele citaten van mensen die oorlog met al hun zintuigen hebben ervaren. Het eerste citaat is van Tim O'Brien, een Vietnamveteraan die later romanschrijver werd. 'War is hell', stelt hij in zijn beroemde boek *The Things They Carried* (1990), daarmee bevestigend wat de meeste mensen verzochten over oorlog. Maar hij laat het daar niet bij. Hij vervolgt:

War is hell, but that's not the half of it, because war is also mystery and terror and adventure and courage and discovery and holiness and pity and despair and longing and love. War is nasty; war is fun. War is thrilling; war is drudgery. War makes you a man; war makes you dead. The truths are contradictory. It can be argued, for instance, that war is grotesque. But in truth war is also beauty. (O'Brien 1990, 86-87)

Een andere belangrijke denker over de mens en oorlog is Jesse Glenn Gray, een veteraan uit de Tweede Wereldoorlog die later hoogleraar in de filosofie werd. Hij schrijft (1959, 31): 'If we think of beauty and ugliness without their usual moral overtones, there is often a weird but genuine beauty in the sight of massed men and weapons in combat'.

Soortgelijke reflecties hoorde ik ook in de verhalen van de Nederlandse militairen en veteranen die ik voor mijn onderzoeken interviewde. Zo vertelde een militair die net terug was van zijn uitzending me dit:

Een vuurgevecht is gewoon iets heel, ja dan stijgt je wel boven jezelf uit. (...) Als je de angst voorbij bent op een gegeven moment... dan is het wel iets heel unieks, iets heel... oerachtigs.

Een andere militair, die aan zijn uitzending post-traumatische stressstoornis overhield, zei over het meemaken van vuurgevechten:

Wat ik me realiseerde (...), ik moet vertrouwen op mijn maten, maar aan de andere kant heb je ook het gevoel van... er kan van alles gebeuren. Ja, één kogel kan genoeg zijn om gewoon het lampje uit te doen. Dus je weet wel... ja, je staat dicht bij het leven.

Toen hij dit zei, vroeg ik in een reflex aan hem: 'Bedoel je dicht bij de dood?'. Hij reageerde onmiddellijk: 'Nee, nee. Dicht bij het leven. Je weet hoe kostbaar het leven kan zijn'.

Deze militairen beschrijven allebei existentiële ervaringen: een confrontatie met het leven en de mens in hun puurste vorm, oerachtig en dus dicht bij het leven. Beide uitspraken gaan daarmee in tegen het gangbare beeld dat oorlog enkel en alleen 'hel' is en doorkruisen eendimensionale beelden van de mens als slechts goed of slecht. Hun verhalen schetsen een wereld en een mensheid die goed zijn, maar ook slecht, non-moreel, liefhebbend, vernietigend; allemaal tegelijkertijd.

Uit hun verhalen komt dus een complex mensbeeld naar voren, dat ik als wetenschapper deel. Heel simpel gezegd, past dat mensbeeld ergens tussen de twee paradigmatische posities van Rousseau en Hobbes – oftewel, tussen enerzijds de mens als van nature afkerig van lijden en behept met medelijden voor zijn naaste (aldus Rousseau) en anderzijds de mens als in wezen gedreven door welbegrepen eigenbelang (volgens Hobbes) (Rutar 2023). De visies van Rousseau en Hobbes zijn overigens een stuk genuanceerder dan doorgaans wordt aangenomen, maar dat terzijde. De mens is al het voorgenoemde tegelijkertijd. Dat betekent ook dat we echt afscheid moeten nemen van het nog altijd heersende idee dat mensen homogene, eenduidige entiteiten vormen en dat je dus kunt spreken van één 'echte' ik. Dit idee ligt besloten in het woord individu, dat letterlijk 'ondeelbaar' betekent (Eriksen 2001, 69), alsof de mens onsplitsbaar is als een atoom, of als een quark, moet ik zeggen, want atomen zijn wel degelijk deelbaar gebleken. Ook de mens is geen ondeelbare entiteit gebleken, maar een complex en geconflicleerd samenstel van krachten.

Met dit mensbeeld sluit ik aan bij mijn promotor Désirée Verweij, tevens voormalig houder van deze leerstoel. In haar werk (bijv. Verweij 2010, 2018) heeft zij op overtuigende wijze laten zien dat conflicten inherent zijn aan mens-zijn en dat dit mensbeeld via Nietzsche, Freud en Plato te traceren is tot ten minste Empedocles. De conflicten in de mens kunnen draaien om goed en kwaad, zeggen zij, maar omvatten in bredere zin spanningen tussen constructieve en destructieve krachten, waarbij het destructieve niet per se slecht is. Het is dubbel. Denk aan passie, boosheid over onrecht, vechtlust, enzovoorts – krachten waarbij het constructieve en destructieve samenkomen (Verweij en Jespers 2001).

Deze dubbelheid van destructieve en constructieve krachten zien we ook op het collectieve niveau van de samenleving. Het recht, bijvoorbeeld, wordt vaak gezien als het tegenovergestelde van oorlog en geweld, maar het recht is juist uit oorlog en geweld geboren. Nog altijd, onvermijdelijk heeft het recht de steun van geweld nodig om te kunnen bestaan, en de krijgsmacht en politie als zijn daarin haar noodzakelijke instrumenten (Einstein en Freud 1933).¹

Moraliteit en dilemma's

De reden dat ik zojuist een mensbeeld expliciet heb gemaakt, is dat dit directe gevolgen heeft voor hoe we moraliteit conceptualiseren. Als mensen het over normen en waarden hebben, spreken ze vaak van een 'ethisch kader' of 'moreel kompas'. Dat zijn inderdaad goede metaforen om aan te geven dat normen en waarden een raamwerk vormen voor acceptabel en onacceptabel gedrag en als zodanig ook een wegwijzer bieden. Tegelijkertijd

¹ Een korte voetnoot voor mijn collega's die weinig op hebben met dit type denkers en vinden dat over oorlog niet gesproken kan worden zonder je te verhouden tot Carl von Clausewitz. Je zou kunnen zeggen dat Clausewitz' beschrijving van oorlog (1832) prima bij dit mensbeeld aansluit. Hoewel zijn visie op oorlog vaak wordt gereduceerd tot zijn beroemde uitspraak dat het 'slechts een voortzetting van politiek [of beleid] met andere middelen' is, omschrijft hij oorlog juist niet alleen in termen van instrumentele rationaliteit, maar als een 'merkwaardige drie-eenheid' van passie, toeval en rede, die gezamenlijk oorlog vormgeven.

suggesteren de metaforen van kader en kompas ten onrechte dat normen en waarden een harmonieus geheel vormen, een samenhangend systeem van op elkaar afgestemde morele overtuigingen, waarbij je, om een goed mens te zijn, alleen maar dat eenduidige kompas hoeft te volgen (Molendijk 2018b). Dat klopt niet.

Voordat ik daar conceptueel op inga, wil ik eerst weer kort de ervaringen van een militair delen, namelijk die van Stephan, die ik sprak voor mijn onderzoek naar militair trauma en morele verwonding. Het moge inmiddels duidelijk zijn: het is mijn visie dat morele vraagstukken alleen goed te doorgronden zijn via empirisch materiaal, en specifiek via inzicht in de geleefde werkelijkheid van mensen.

Stephan diende als blauwhelm in de Bravo-compagnie van Dutchbat III, gestationeerd in Srebrenica-stad. We denken vaak dat het drama pas begon met de val van Srebrenica, maar in werkelijkheid was de hele missie grotendeels onuitvoerbaar. De Nederlandse militairen moesten Servische aanvallen op de enclave ontmoedigen, maar voortdurend werden zij bedreigd door Servische militairen die hen pestten en intimideerden, bijvoorbeeld door over hun hoofd heen te vuren en dan triomfantelijk met hun wapen te zwaaien. In de enclave zelf werden de Nederlanders geacht de boel te demilitariseren, maar de lokale Bosniërs werkten daar uiteraard niet aan mee en grepen soms zelf ook naar intimidatie en geweld richting de Serviërs.

Vaak mochten de Nederlandse blauwhelmen bij incidenten niet ingrijpen van hun leidinggevende, uit angst voor escalatie. Ze hadden het overwicht ook niet. Frustratie leidde tot cynisme en zwarte humor. De 'UN' van United Nations kwam te staan voor United Nothing. Ze schreven het zelfs op de muren.

In de dagen van de invasie trokken Stephan en zijn collega's zich uiteindelijk terug uit Srebrenica-stad in de richting van de compound in Potočari, samen met duizenden vluchtelingen. Het was, ik citeer, 'één grote klerebende'. Ze werden van alle kanten beschoten; mensen zonder benen kropen voort; in paniek lieten mensen hun eigen familieleden achter. Op een gegeven moment kwamen Stephan en zijn collega langs een stilstaande bolderkar met mensen die niet zelf meer konden lopen. Ze trokken de loodzware kar een tijdje, terwijl ze nog altijd onder vuur werden genomen maar moesten uiteindelijk besluiten om weer los te laten. De kar met mensen bleef achter.

Ik citeer nu Stephan over het moment waarop circa 20.000 doodsbangen mensen zich hadden verzameld in Potočari, twee dagen voordat de Nederlandse blauwhelmen zouden assisteren bij het scheiden van de mannen van de vrouwen en kinderen:

Oorlog! Oorlog is misschien actie, wat je op tv ziet. Maar bij ons: het was paniek, ellende en krijzen en schreeuwen en stank. Helemaal niks, niks zoals wat wij dachten van tevoren hoe het zou gaan. Dat speelde zeker later op het kamp op Potočari. Het was net een horrorfilm. Die fabrieksruimtes, ze waren overvol. Alleen maar mensenmensenmensenmensen. Je liep over die mensen heen. We moesten wapens verzamelen, omdat mensen misschien wapens bij zich droegen. (...) Als ik er nou over nadenk, kan ik me niet meer voorstellen dat het gebeurd is. Je liep over mensen heen, met een paar doden daar ertussen. Dan ruik je gewoon dat mensen dood zijn. De

geur van de dood, heb je dat wel eens gehoord, Tine, van mensen als ze dood zijn, die penetrante lucht? Dat rook je daar overal. En mensen, in de stront lagen ze, in kots. Daar liep je overheen. Dat was het ergste wat ik ooit heb gezien. Mensonwaardig, net beesten. Een varkensstal leek het – stinken. Mensen waren aan het krijzen, gingen zich aan je vastpakken. Ze maakten rare aanbiedingen in ruil voor eten, als je snapt wat ik bedoel. Ik vond het verschrikkelijk.

Stephan is voor zijn leven getraumatiseerd geraakt. In onze gesprekken stelde hij zichzelf op een gegeven moment de vraag: 'Voel ik me schuldig?'. Hij beantwoordde die als volgt: 'Je kan duizend keer tegen mij zeggen: "Ja, je kon er niks aan doen", maar ik stond er wel. We konden, deden niks.' Over de rol van de Nederlandse regering en de Verenigde Naties zei hij: 'Ze hebben gewoon niks voor ons gedaan. Ze hebben daar niks voor ons gedaan en ze hebben hier niks voor ons gedaan. Niks'.

Tot zover Stephans verhaal, of beter gezegd, een fragment uit zijn verhaal. Hij heeft jaren over zijn ervaringen gezweven en praat er nog steeds met veel moeite over. Die zogeheten 'unspeakability' staat bekend als een kenmerk van trauma, waarbij het overweldigende van het trauma kan zorgen dat het een pre-narratieve ervaring blijft (Herman 1967; Scarry 1985). Dat wil zeggen dat de traumatische ervaring zo intens en ontwrichtend is, dat iemand gewoonweg niet in staat is om er woorden aan te geven, laat staan het tot een samenhangend verhaal te maken, waardoor het ook extra moeilijk is om het trauma te verwerken en te integreren in het geheugen en in iemands leven.

Uit mijn onderzoek kwam ook een sociale oorzaak voor die 'unspeakability' naar voren: wanneer militairen in de maatschappelijk perceptie worden gereduceerd tot simpele, eendimensionale karikaturen zoals held, schurk of slachtoffer, dan biedt de samenleving geen vocabulaire voor de militair om woorden te geven aan zijn ingewikkelde, dubbele, menselijke ervaringen (Molendijk 2018a).

Over menselijke ervaringen gesproken: wat opvalt in Stephans verhaal is de voortdurende herhaling van het woord *mensen*. Ik heb hier slechts een paar zinnen geciteerd, maar als je langer naar hem luistert, dan hoor je dat hij niet alleen beschrijft wat hij zag, maar ook hoe hij probeerde om menselijkheid te blijven zien én zelf te behouden te midden van al die onmenselijkheid. Een rode draad in zijn verhaal is hoe mensen door inhumane omstandigheden onvermijdelijk gedehumaniseerd raakten.

Door dit alles versplinterde zijn beleving van een rechtvaardige wereld en ontwikkelde hij een diep wantrouwen richting politiek en samenleving en daarbovenop een allesomvattende morele desoriëntatie – een diepgaand gevoel dat de wereld niet klopt, niet is zoals die hoort te zijn, dat gepaard ging met het pijnlijke besef dat dit juist precies is zoals de wereld feitelijk in elkaar zit. De wereld is onrechtvaardig, en goede mensen kunnen verschrikkelijke dingen doen. Inhumane omstandigheden kunnen mensen hun menselijkheid doen verliezen.

Wat blijkt uit zijn verhaal, is dat we wel kunnen spreken over ons 'moreel kompas' en 'ethisch kader', maar dat in werkelijkheid de moreel juiste handeling helemaal niet zo duidelijk is. Je doet niet alleen zaken met een handjevol goed geordende persoonlijke principes in een soort vacuüm, maar hebt te dealen met verschillende individuele normen

en waarden die met elkaar kunnen conflicteren, en ook nog met beroeps gerelateerde en maatschappelijke normen en waarden, en bovendien in een weerbarstige wereld (Molendijk 2025).² En meestal heb je al die normen en waarden geïnternaliseerd. Ik zei het al: de mens is geen ondeelbare eenheid, geen individu. Dat geldt dus ook voor moraliteit (Molendijk 2018b).

Als ik dit nu zo zeg, klinkt het ongetwijfeld vanzelfsprekend. Toch is het blijkbaar niet zo evident. Dat zien we bijvoorbeeld in onderzoek naar *moral injury*, oftewel de psychische en sociale impact van moreel kritische situaties (Litz et al. 2009; Shay 1994). Het is een verschijnsel en begrip waarnaar ik inmiddels zo'n tien jaar onderzoek doe. In bestaand onderzoek naar *moral injury* ligt de nadruk vrijwel altijd op de psychische *injury*, terwijl de *moral* in *moral injury* nauwelijks nader wordt beschouwd, laat staan expliciet onderzocht. Als gevolg hiervan is in veel literatuur een vanzelfsprekendheid ontstaan dat mensen nu eenmaal over een morele code beschikken en dat morele verwonding ontstaat wanneer iemand afwijkt van zijn code en dus een morele schending begaat (zie Frankfurt en Frazier 2016; Litz et al. 2009).

Was het maar zo eenvoudig. Nogmaals, het probleem van moreel verwondende situaties is dat ze meestal niet uit eenduidige morele schendingen bestaan. Vaak bestaan ze uit dilemma's, of op zijn minst waardenconflicten waarin je, om de ene waarde te eerbiedigen, een andere moet schenden (Molendijk 2018b; Tessman 2014). Juist dat maakt tragische dilemma's voor wie ze aan den lijve ondervindt zo verwarrend en existentieel ontwrichtend. En juist daarom kunnen ze niet alleen tot gevoelens van schuld, schaamte en boosheid leiden, maar ook tot diepgaande morele desoriëntatie (Molendijk 2018b; Shay 1994).

Het ontbreken van expliciete reflectie op wat moraliteit eigenlijk is, zien we niet alleen in *moral injury*-studies, maar in allerlei onderzoek naar moreel significante vraagstukken. Bijvoorbeeld in onderzoek dat zich bezighoudt met de traditie van de rechtvaardige oorlog, een eeuwenoude ethische en juridische denktraditie gericht op de vraag wanneer oorlog, hoe verschrikkelijk ook, toch gerechtvaardigd kan zijn en onder welke voorwaarden. Veel studies richten zich op het specificeren en toepassen van deze voorwaarden, niet zelden aan de hand van abstracte en soms zelfs volledig hypothetische scenario's. Dat kan nuttig zijn om een scherpere juridische toetsing mogelijk te maken, maar daarbij dreigt het oorspronkelijke doel van deze traditie uit het zicht te raken, namelijk een middenweg vinden tussen wat we nu pacifisme en realisme zouden noemen en erkennen dat oorlogvoering onvermijdelijk gepaard gaat met morele dilemma's. Precies om die reden is de traditie van de rechtvaardige oorlog inherent paradoxaal. Ze erkent dat oorlog en rechtvaardigheid altijd met elkaar op gespannen voet staan, en daarom staan haar criteria ook onderling op gespannen voet.

² Er zijn persoonlijke overtuigingen en verwachtingen; er zijn morele beroepstandaarden, bijvoorbeeld de deontologische richtlijnen van de medicus en de meer consequentialistische oriëntatie van de militair; er zijn morele overwegingen die op organisatorisch en politiek niveau spelen, zoals vrede en veiligheid in een bepaald gebied; er zijn morele overtuigingen en verwachtingen van de samenleving, enzovoorts (Molendijk 2025). Uiteraard spelen ook niet-morele belangen een rol, maar ook dat geldt op ieder niveau. Dat maakt dat morele spanningen tussen verschillende niveaus zich kunnen manifesteren in interne conflicten. We groeien immers op binnen families, organisatieculturen en de samenleving als geheel en elk van die sociale werelden kent eigen normen en waarden, die zelden volledig met elkaar in overeenstemming zijn.

Een tweede voorbeeld van een gebrek aan expliciete reflectie op moraliteit zit ook in hedendaags onderzoek naar verantwoorde technologie (Roberson et al. 2022). Als het gaat om de ethische dimensie zijn de posities vaak vrij absoluut. Aan de ene kant heb je een kamp dat technologie al haast bij voorbaat als immoreel ziet, terwijl de mens 'kunstmatig van nature' is, in de woorden van Helmuth Plessner (zie De Mul 2014), en het alleen al daarom niet zinnig is om de mens als zuiver goed te zien en techniek als puur slecht (Molendijk, Van der Maarel en Peperkamp 2025; Van der Maarel 2025). Aan de andere kant zien we een kamp met enthousiastelingen die stellen dat we alleen nog even moeten bedenken hoe moraliteit kan worden 'ingebouwd' in nieuwe technologie (Roberson et al. 2022). Maar morele dilemma's zijn geen denkpuzzels. Alleen in laboratoriumexperimenten met hypothetische situaties zullen mensen morele dilemma's benaderen als *brainteasers*. In de praktijk kent morele oordeelsvorming rationele, emotionele en sociale dimensies (Haidt 2001; Molendijk, Van der Maarel en Peperkamp 2025; Van der Maarel 2025).³ Technologie en de mens die apparaten bedient zijn bovendien ingebed in bredere organisatorische en politiek-maatschappelijke systemen, die bepalen hoe die technologie wordt ingezet en hoe dat moet worden beoordeeld. Juist daarom pleit ik voor meer empirisch onderzoek naar de geleefde, weerbarstige werkelijkheid van technologische innovatie, waarbij je begint bij de praktijk, niet bij een theoretisch vertoog.

Militaire operaties en de krijgsmacht als geweldsorganisatie

Zo kom ik via mensbeelden, moraliteit en morele dilemma's aan bij die tweede term uit de leerstoel: militaire operaties.

De krijgsmacht is bij uitstek een plek waar morele dilemma's ontstaan. Het is een hoogrisico-organisatie en als zwaarmacht een van de weinige organisaties die zelf geweld mogen toepassen. Daarmee is de krijgsmacht tegelijkertijd geen ordeloze bende bandieten, maar een organisatie die van de staat de bevoegdheid heeft gekregen om, met een politiek mandaat en binnen gestelde kaders, op te treden als 'mensen met wapens' namens de 'mensen zonder wapens', oftewel de samenleving (Rukavishnikov en Pugh 2006, 131).

Dat heeft een geschiedenis. In de loop der tijd is geweld steeds meer naar de marges van de samenleving verdwenen, samen met ziekte, de dood en lijden in het algemeen (De Swaan 2015; Elias 1997). Dat is vrij snel gegaan. Het is goed mogelijk dat de grootmoeder van uw grootmoeder nog openbare terechtstellingen heeft meegemaakt en misschien zelfs bijgewoond, zoals de laatste Nederlandse verhangning op een Maastrichts marktplein in 1860 – hoewel openbare executies overigens ook toen al geen publiek vermaak meer waren, zoals eerder nog wel het geval was (Toor 1983). Door de eeuwen heen hebben we onze

³ Morele emoties als boosheid, walging, schaamte en mededogen, om er enkele te noemen, zijn niet alleen onvermijdelijk, maar ook uiterst informatief voor morele waarneming en besluitvorming. Bekende onderzoekers als Jonathan Haidt (2001) hebben laten zien hoe belangrijk die emotionele component is. Daar moeten we echter niet in doorslaan, en we mogen de rol en waarde van redeneren niet uit het oog verliezen, al was het maar om onze morele intuïties verder te trainen en ontwikkelen (Karssing 2023).

destructieve neigingen steeds meer uitbesteed: geweld is nu toevertrouwd aan de staat, die het monopolie op het gebruik ervan bezit (Elias 1997). Deze ontwikkeling kan terecht worden gezien als een beschavingsprestatie, maar zij heeft ons ook van geweld vervreemd. Omdat we het nog zelden zien, willen we het ook niet meer zien, en we lijken soms haast te geloven – impliciet of expliciet – dat geweld simpelweg niet meer bestaat (Molendijk 2026).

Een blik op het nieuws volstaat om ons eraan te herinneren dat geweld zeker niet is verdwenen, maar slechts meer is ingeperkt en ook effectief wordt gecompartmentaliseerd, zowel in onze psyche als in onze samenleving (De Swaan 2015). Dat wil zeggen, geweld bestaat nog altijd, onze neiging tot geweld is overal, maar tegelijkertijd zijn we geweld ook meer kan managent, en we houden het vooral ook uit het dagelijks zicht houden en plaatsen het mentaal op afstand plaatsen, zodat we onszelf kunnen vertellen dat het er niet is.

Als antropoloog leg ik dit verschijnsel vaak uit met een vergelijking tussen geweld en seks. Niet alleen omdat mensen dan in ieder geval luisteren, maar ook omdat ze daadwerkelijk in veel opzichten vergelijkbaar zijn. Zowel geweld als seks fascineert ons mateloos, maar roept tegelijkertijd veel ongemak en afschuw op. Vooral het idee dat iemand van seks of geweld zijn beroep zou maken vinden we onbehaaglijk. Sekswerkers en militairen doen zogeheten 'dirty work', waar we alles van willen weten en tegelijk ook helemaal niets (Ashforth en Kreiner 1999; Eikenaar 2024). We kijken wel porno en actiefilms, maar hebben het liefst dat sekswerkers en militairen hun werk in de maatschappelijke marge uitvoeren. We vereren wel militaire heldendaden, maar pas als we die gezuiverd hebben – als we die hebben ontdaan van alle bloed en pijn en andere ellende. Zoals een militair die ik interviewde het eens verwoordde: 'Het is alsof we vlees willen eten, maar niet willen weten hoe de koeien geslacht zijn'.

Ik denk hierbij ook aan hedendaagse discussies over zogeheten 'killer robots' en 'killer drones' (Sharkey 2019). In dit soort taal klinkt zowel fascinatie als afkeer en de impliciete aanname dat de krijgsmacht eigenlijk helemaal geen geweld hóórt uit te oefenen en dat dat ook mogelijk is – alsof uit traditionele wapensystemen alleen teddyberen komen en alsof er schone oorlogen bestaan.

Merk hier ook op dat de militair die ik zojuist citeerde niet zei 'zij' willen niet weten hoe de koeien geslacht zijn', maar 'wij' willen het niet weten'. Hij betrok zichzelf er dus ook bij, erkende dat dat ergens ook voor hemzelf geldt. Hij is immers ook lid van de samenleving. De uitspraken van militairen gaan vaak over dubbelheid – in de samenleving, in zichzelf en in hun verhouding tot de samenleving. Alleen, over het algemeen vinden velen dat helemaal niet zo ingewikkeld (Molendijk 2024). De wereld is nu eenmaal dubbel, zo krijg ik vaak te horen als ik erover doorvraag, en daar draagt een individu nooit alle verantwoordelijkheid voor. Neem al die eters van bio-industrievlees: zelfs al balen ze misschien een beetje van zichzelf, ze zien zichzelf niet als medeplichtig aan het martelen van dieren voor hun genot. Dat is misschien een beetje hypocriet maar ook wel weer begrijpelijk. In ieder geval is het menselijk, want we zijn nu eenmaal allemaal hypocriet, en dragen ook niet volledige verantwoordelijkheid voor al het leed in de wereld.

Een uitspraak die ik ook meer dan eens gehoord heb van militairen is deze: 'Ik ben maar een instrument van de politiek, dus mijn werk heeft niets met politiek te maken' (Molendijk

2019). Die uitspraak is natuurlijk een *contradictio in terminis* – maar gezien het voorgaande is het begrijpelijk waarom militairen dit zeggen. Het geeft ook aan waarom velen hun werk helemaal niet zo ingewikkeld vinden (Molendijk 2024).

Maar toch: als militairen traumatische gebeurtenissen meemaken, zo werd duidelijk in mijn onderzoek, dan kan het opeens ten volle tot hen doordringen dat hun positie als politiek instrument hun werk juist onvermijdelijk met de politiek verbindt en daar dus wel degelijk mee te maken heeft (Ford 2022; Molendijk 2019). Politieke besluitvorming en de narratieven daaromheen hebben grote invloed op het werk van militairen ter plaatse en kunnen zo leiden tot tragische morele dilemma's. Daardoor kunnen ze een 'dubbele' morele verwonding veroorzaken: een pijnlijk moreel conflict, zowel binnen de militair zelf als tussen de militair en de samenleving (Molendijk 2019). De missie in Srebrenica, die ik zojuist besprak, vormt daar een uiterst voorbeeld van.

Het militaire werk is dus zowel gewoon als uniek: het is mensenwerk in een gewelddorganisatie. Oorlog en vrede zijn beide menselijke activiteiten, het zijn sociale ondernemingen (Richards 2005). Militairen hebben daarin verschillende rollen tegelijkertijd en dat maakt hun werkdomein, hoewel ze dit niet altijd zo extreem ervaren, in ieder geval per definitie een moreel spanningsveld (Molendijk 2019). Want ten eerste hebben militairen, samen met politiemensen, een unieke verhouding tot geweld. Ze kunnen net als ziekenhuispersoneel getuige zijn van menselijk lijden; net als de brandweer kunnen ze zelf slachtoffer worden van dodelijk gevaar; net als slachthuismedewerkers kunnen zij anderen dood veroorzaken. Maar alleen militairen hebben al die rollen tegelijkertijd (Hannah en Sowden 2013). Een tweede complexiteit die het geüniformeerde werk een moreel spanningsveld maakt is deze: geüniformeerden zijn geen wetteloze actoren, maar beoefenaars van gelegitimeerd geweld, in dienst van vrijheid, vrede en veiligheid, terwijl daartussen onvermijdelijk ook altijd politieke en economische belangen meespelen; allemaal voor en namens de samenleving, waarin mensen hun eigen oordeel hebben over geweld. We spreken vaak over hedendaagse conflicten als *proxy wars*, uitgevochten door andere landen, wat Ignatieff (1996) daarom ook wel treffend *virtue by proxy* noemde. Maar in wezen zijn alle militaire operaties proxy-operaties: ze worden altijd uitgevoerd door militairen in opdracht van de staat en in naam van de samenleving. Daarmee dienen militairen als proxy's voor het uitvoeren van de goede en minder goede bedoelingen van politiek en samenleving, terwijl tegelijkertijd het vuile werk op hen neerkomt. Zij maken hun handen vuil, wij houden de onze schoon, maar eten wel het vlees. Ten derde treden militairen weliswaar op als politieke instrumenten, maar zij blijven ook altijd mensen met *agency*, mensen die keuzes maken en daarnaar handelen en die sommige van die keuzes de rest van hun leven met zich meedragen, als bron van grote trots, diepe pijn of allebei.

Uitgangspunten en onderzoekshouding

Dit brengt mij tot enkele epistemologische en methodologische overwegingen. Mijn uitspraken van zojuist zijn niet in de eerste plaats als moreel oordeel bedoeld, maar als

sociaalwetenschappelijke observatie. Maar natuurlijk liggen die twee dicht bij elkaar. Juist het besef van de morele lading van onderzoek kan de basis vormen van een zorgvuldige, reflexieve wetenschapsbeoefening (Gilhuis en Molendijk 2022; Sayer 2009). In dat kader wil ik twee uitgangspunten van mijn onderzoekshouding bespreken.

Allereerst beschouw ik de reacties die mijn onderzoeksthematiek oproept als een vorm van data, als empirisch materiaal. Ze vertellen me immers iets, bijvoorbeeld over de relatie tussen krijgsmacht en samenleving. Ik gebruik in mijn onderzoek de noties van 'overdracht' en 'tegenoverdracht'. Dat zijn oorspronkelijk psychologische begrippen, maar ze kunnen ook worden gebruikt als analytische instrumenten in wetenschappelijk onderzoek (zie bijv. MacLeish 2018; Robben 1996; Withuis 2002). 'Overdracht' verwijst dan naar alle gevoelens en reacties die respondenten en anderen ervaren en uiten richting de onderzoeker; 'tegenoverdracht' betekent het totaal aan gevoelens en reacties van de onderzoeker. Neem bijvoorbeeld de interacties die ik had met veteranen in mijn onderzoek naar morele verwonding. Veel veteranen die ik interviewde, spraken over gevoelens van machteloosheid, verraad en eenzaamheid, en hun verhalen ervoer ik soms alsof er een beroep op mij werd gedaan om ze via mijn onderzoek een stem te geven. Dat maakte ongemakkelijk. Al die gevoelens waren geen ruis, maar data. Want ze waren precies waar mijn onderzoek over ging: over onbehagen in de samenleving en de zoektocht naar begrip en erkenning onder veteranen.

Een recenter voorbeeld is de boosheid die ik soms tegen me gericht zie van leden van de academische gemeenschap die zich zorgen maken over de militarisering van universiteiten. Daarbij word ik soms benaderd als vertegenwoordiger van dat militaire deel, terwijl de criticus zichzelf buiten de dilemma's plaatst. Andersom gebeurt het ook dat een veteraan me bepaalde uitspraken kwalijk neemt, omdat die een negatieve indruk van militairen zouden kunnen wekken, of mij juist omarmt als iemand die het voor hen opneemt. In alle gevallen kan dit bij mij de neiging oproepen om het deel van mezelf dat zich aangevallen voelt te verdedigen, wat me helaas wel eens tot een minder genuanceerde tegenaanval verleidt. Dit alles is vervelend en tegelijkertijd biedt het inzicht in de typerende 'you're either with us or against us'-dynamieken die in roerige tijden ontstaan.

Dat brengt me bij mijn tweede uitgangspunt, namelijk dat ik als onderzoeker zelf onvermijdelijk deel uitmaak van mijn onderzoek. Het persoonlijke is academisch, zoals mijn promovenda Naomi Gilhuis dat zo mooi bedacht als titel voor een gezamenlijk artikel over de uitdagingen van trauma-onderzoek – een variant dus op de bekende frase *the personal is political* (Gilhuis en Molendijk 2022). Want data zijn nooit gewoonweg neutraal, geïsoleerd van de wereld en onszelf. Daarom hanteren antropologen geen tegenstelling tussen subjectiviteit en objectiviteit – alsof de respondent alleen maar subjectief is en de wetenschapper objectief – maar maken ze onderscheid tussen 'emic'- en 'etic'-perspectieven (Eriksen 2001), oftewel insider- en outsiderperspectieven. Het eerste verwijst naar het leven zoals het door de leden van de onderzochte gemeenschap zelf wordt geleefd en verteld; het tweede naar de poging van de onderzoeker om dat leven van buitenaf te begrijpen en te duiden (Molendijk en Kalkman 2023). Het emic/etic-onderscheid erkent dus ook dat het mens- en wereldbeeld van de onderzoeker een rol speelt in het onderzoek. Dat is een van de redenen dat ik het mijne hier zo expliciet heb gemaakt.

Dit mens- en wereldbeeld positioneert mij ook op een specifieke manier ten opzichte van verschillende disciplines en stromingen. Onderzoek naar oorlog heeft zich traditioneel vooral gericht op het macroniveau. Binnen dit domein, zo hebben critici gesignaleerd, wordt soms onvoldoende kritische afstand bewaard tot militaire operaties (Molendijk en Kalkman 2023). Vrede wordt al snel geassocieerd met softheid en naïviteit (Van Leeuwen 2023), terwijl onderzoekers binnen het vakgebied van de internationale betrekkingen zich zouden zijn gaan bezighouden met alles rondom oorlogen behalve de oorlogen zelf (Barkawi en Brighton 2011). Binnen de vrede- en conflictstudies, daarentegen, die van oudsher juist worden gekenmerkt door een uitgesproken politiek-kritische houding, heeft de nadruk vooral gelegen op de krijgsmacht als deel van het probleem van oorlog, als dader (Gleditsch, Nordkvelle en Strand 2014; Røling 1973).

In sociaalwetenschappelijk onderzoek naar de krijgsmacht zelf vonden Jori Kalkman en ik, in een review van dit onderzoek, een vergelijkbare tweedeling (Molendijk en Kalkman 2023). Aan de ene kant bestaat er een onderzoeksveld dat zich vooral richt op het verbeteren van de militaire effectiviteit, waarbij de militair wordt gezien als een in te zetten hulpbron voor gevechtskracht. Aan de andere kant is er een onderzoekslijn van voornamelijk antropologische studies die geneigd zijn de krijgsmacht bij voorbaat te benaderen als immoreel instituut, waardoor de militair automatisch een medeplichtige dader of hooguit een onderdrukt slachtoffer wordt (Molendijk en Kalkman 2023). De notie van kritisch onderzoek naar een militaire organisatie is dan synoniem met *a priori* veroordeling van alle militaire organisaties. Dat herken ik ook persoonlijk in de reacties die ik soms krijg van mede-antropologen op mijn werk. Ik ben toch wat een *matter out of place*, om het in de beroemde woorden van Mary Douglas te zeggen; ik ben een onreine antropoloog. Dat is dus niet alleen iets van de laatste tijd, maar zo lang als ik antropoloog ben.

Overigens horen we ook nog een ander geluid, waarbij kritiek op alles mogelijk is, behalve op de veteraan zelf, die wordt geromantiseerd tot een soort edele wilde, een ironisch Rousseauiaanse *bon sauvage*, die door oorlog unieke, haast mystieke wijsheid zou hebben opgedaan die geen geciviliseerde burger ooit zou kunnen begrijpen (Molendijk 2022). Zoals militair historicus Floribert Baudet in zijn oratie ook opmerkte, worden veteranen binnen deze lezing voorgesteld als 'mensen die slechts hun plicht deden en dus boven kritiek verheven zijn' (Baudet 2024, 20).

In deze leerstoel streef ik naar een benadering van de krijgsmacht en haar militairen als belangrijke actoren in zowel oorlog als vrede, door de *black box* van de krijgsmacht open te maken en naar binnen te kijken door zowel een emic- als etic-bril. Ik benader militairen daarbij als mensen met *agency* binnen structuren en beschouw het militaire werk als mensenwerk in een geweldsorganisatie.⁴ Vandaar dat dit te titel is geworden van deze oratie: *mensenwerk in een geweldsorganisatie*.

⁴ Dat doe ik met een interdisciplinaire theoretische lens en met een analytisch oog voor de verwevenheid van processen op micro-, meso- en macroniveau. Zo'n benadering is geen abstract holisme maar vormt juist een realistische kijk op de weerbaarheid van *real world problems*, want alleen dat perspectief kan leiden tot bevindingen en aanbevelingen die daadwerkelijk worden aanvaard en geïmplementeerd.

Onderzoekslijnen

Mijn leerstoel richt zich op drie fases van militair ingrijpen: besluitvorming, interventie en de post-conflictfase – niet geheel toevallig in lijn met de drie bekende fases zoals die worden onderscheiden in de traditie van de rechtvaardige oorlog. Door die drie fases heen richt ik me op verschillende onderwerpen, waarbij ik onderwerpen over het algemeen als microkosmos beschouw, als verschijnselen die niet alleen inzicht kunnen geven in die verschijnselen zelf, maar ook in de context waarin ze zich bevinden en door gevormd worden.

Zo heb ik *moral injury* nooit alleen onderzocht als aandoening op zichzelf, maar vooral als een samenkomen van ethische kwestie en psychische kwesties, en bovendien als een manifestatie van spanningen die liggen op organisatorisch, politiek en maatschappelijk niveau. Dit betekent dus ook dat als we naar de werkelijkheid kijken door de lens van *moral injury*, we uniek inzicht kunnen krijgen in die politieke en maatschappelijke spanningen. Een dergelijke manier van kijken vereist wel dat je verschillende disciplines combineert, van politieke filosofie tot antropologie tot psychologie. Maar als je dat doet, dan krijg je ook echt inzicht in de weerbarstige werkelijkheid – van het microniveau van individuen en groepen tot het macroniveau van politiek en samenleving.

Onder de vlag van mijn leerstoel zal ik richten op de volgende drie onderzoekslijnen. Allereerst: *fundamentele dilemma's van oorlog en militair optreden*. Deze lijn gaat over wezenlijke dilemma's van militair ingrijpen, van politieke besluitvorming tot de keuzes die in het heetst van de strijd gemaakt worden, tot de manieren waarop de impact lang daarna nog doorwerkt, zowel bij veteranen als bij burgers. Een voorbeeld hiervan is het transdisciplinaire NWO/NWA-project 'Moral injury in context' dat dit jaar na zes jaar afloopt en dat ik hoop te kunnen voortzetten met een vervolg. Dit project was gericht op de rol van organisatiefactoren, technologische innovatie, politieke besluitvorming en publieke opinie in morele verwonding en omvatte bovendien een deelproject met actieonderzoek dat gericht was op de ontwikkeling van interventies. In dit project hebben Teun Eikenaar, Jeannine Suurmond, Naomi Gilhuis, Sofie van der Maarel en Lucca de Ruiter onderzoek uitgevoerd.

Onder deze eerste onderzoekslijn valt ook het promotieonderzoek van Kevin van Loon naar destructief leiderschap in een militaire context, dat ik samen met Peter Olsthoorn mag begeleiden. Daarnaast ben ik betrokken bij een door Niek Kok en Jelle van Gurp geïnitieerd internationaal ZonMw-project over dilemma's en weerbaarheid van zorgmedewerkers in tijden van crisis en pandemie. Bovendien begeleid ik met Jori Kalkman het promotieonderzoek van Djoeka Reeskamp naar militaire humor, als dagelijkse menselijke praktijk in bijzondere omstandigheden. Net als stress en trauma biedt militaire humor namelijk een bijzonder waardevolle lens die een beter inzicht biedt in de dilemma's van oorlog en hoe mensen daarmee omgaan.

De tweede onderzoekslijn is gericht op *Nieuwe dilemma's door nieuwe manieren van optreden*. Hoewel studies naar nieuwe militaire technologieën als paddenstoelen uit de grond schieten, ontbreekt het nog aan genuanceerd en realistisch onderzoek dat vertrekt vanuit een emic-perspectief, dus is geworteld in de daadwerkelijke ervaring van de betrokkenen zelf. Zoals ik eerder al opmerkte, wordt moraliteit in technologie vaak te abstract benaderd.

Neem het gebruik van drones. Vaak wordt verondersteld dat het scherm de oorlogservaring doet lijken op een videogame, maar het scherm kan oorlog juist pijnlijk intiem maken voor de operator, die een doelwit voor zijn ogen kan zien sterven. Binnen deze tweede lijn valt ook onderzoek naar andere hedendaagse vormen van oorlogvoering, zoals desinformatie en psychologische beïnvloeding via sociale media. Momenteel begeleid ik met Peter Pijpers twee promotietrajecten over deze thema's: Elisabeth Dick onderzoekt juridische, ethische en maatschappelijke vraagstukken rond 'cognitive warfare in cyberspace' en Ilse Wijnen richt zich op de rol van narratieven in beïnvloeding en desinformatie en op manieren om de weerbaarheid van militairen op dit vlak te vergroten.

Een derde, laatste onderzoekslijn noem ik *Back to warfighting?* Sinds de grootschalige invasie van Oekraïne en de terugkeer van de loopgraven, is Europa zich weer aan het voorbereiden op conventionele oorlogvoering. Deze verschuiving 'back to warfighting' verdient nader onderzoek. Het is bijvoorbeeld de vraag in hoeverre en hoe maatschappelijke en politieke opvattingen over oorlog en geweld de afgelopen jaren zijn veranderd. En hoe zit het met de gevechtsbereidheid onder burgers en wat verstaan zij daar dan onder? En hoe is het voor militairen om weer 'ouderwets' te vechten in oorlogen die tegelijkertijd door nieuwe technologie grondig zijn veranderd? Samen met Wolfgang Wagner, Michal Onderco, Francesco Baraldi, Nina Kaufmann en Tasja Müller werk ik momenteel aan internationaal vergelijkend onderzoek naar de veranderende relaties tussen krijgsmacht en samenleving in verschillende NAVO-landen. Ook begeleid ik met Sofie van der Maarel promovendi Hans Lemain, die de dagelijkse militaire praktijk van werken aan de zogeheten wil om te vechten op etnografische wijze gaat onderzoeken. Tot slot zal Lucca, die ik met zowel Sofie als Niels Terpstra begeleid, onderzoek doen naar de bescherming van burgers nu Defensie zich opnieuw voorbereidt op een grootschalig conflict.

Een paar korte opmerkingen over de huidige tijd

Dit alles brengt me tot een paar korte opmerkingen over de huidige tijd. Tot voor kort kreeg ik vaak opmerkingen als: 'Ik zou nooit iets met Defensie kunnen doen, want ik hou niet van oorlog', maar sinds de grootschalige invasie van Oekraïne klinkt juist steeds vaker bijzonder stevige oorlogstaal, en daartegenover extra luide weerstand. Tegelijkertijd zien we daarin ook continuïteit, namelijk de hardnekkige neiging om over oorlog te spreken in termen van helden, schurken en slachtoffers (Molendijk 2026). Dat zijn karikaturen die alleen in sprookjes bestaan, en hoe goedbedoeld ook, als karikaturen zijn ze alle inaccuraat en zelfs dehumaniserend.⁵

⁵ Een vergelijkbaar zwart-witdenken en gebruik van karikaturen is te observeren bij discussies over samenwerkingen met Defensie. Ik benadruk altijd dat mijn andere werkgever, de Faculteit Militaire Wetenschappen, een onafhankelijke instelling is. Los daarvan: het is zeker zo dat we zeer alert moeten zijn op een vervechting van universiteiten en krijgsmachten, maar ik meen ook dat militairen en academici van elkaar kunnen en moeten leren – juist omdat we in tijden van oorlog vaak een opleving van anti-intellectualisme zien. Ik signaleer hierbij bovendien dat in de academische wereld termen als co-creatie, actieonderzoek en *living labs* momenteel aan de orde van de dag zijn, maar dat die pleidooien voor het betrekken van belanghebbenden plots worden vergeten als het om militaire kwesties gaat. Ik stel voor om dit soort vraagstukken als dilemma's te beschouwen en daarbij etic- en emic-perspectieven te combineren.

We moeten mensen altijd blijven humaniseren. Iedereen, zelfs daders van oorlogsmisdrijven. We noemen oorlogsmisdaden begrijpelijkerwijs vaak ‘onmenselijk’ of ‘beestachtig’, maar dergelijke termen gebruiken we juist alleen voor de handelingen van mensen. Een buffel die zijn jong doodt, zouden we nooit beestachtig noemen. Vanuit wetenschappelijk perspectief is dus de enige juiste benadering om mensen als mensen te blijven zien. Die wetenschappelijke nauwkeurigheid is bovendien noodzakelijk om te kunnen begrijpen hoe mensen tot hun daden komen en welke collectieve trauma's, mechanismen van morele ont koppeling en andere psychosociale processen daar bijvoorbeeld aan ten grondslag liggen. Eerder betoogde ik dat zelfs individuen geen ondeelbare, homogene entiteiten zijn; dat geldt des te meer voor groepen en zeker voor hele naties. Menselijkheid en menselijke complexiteit blijven erkennen is dus geen relativisme, maar juist zorgvuldig en realistisch. We kunnen dan nog steeds in heldere termen spreken over de agressie van Rusland, het genocidale geweld gepleegd door Israël⁶ en de genegeerde verschrikkingen in Soedan, maar zonder zelf te worden wat we bestrijden. Door te humaniseren zorgen we ervoor dat we de kritische blik ook op onszelf blijven richten en zien we hoe ook wijzelf in tijden van onrust dreigen te vervallen tot destructief zwart-witdenken en wij-zij-categorisering. Misschien is dat in maatschappelijk opzicht wel het belangrijkste: dat we niet alleen de destructiviteit van de Ander herkennen en erkennen, maar ook ons eigen vermogen tot vernietiging.

Dankwoord

Geachte aanwezigen, ik vraag nog even uw geduld voor het gebruikelijke dankwoord, dat ik graag uitspreek als publieke verklaring dat ik dit allemaal niet alleen doe.

Ik dank de Stichting Wetenschappelijk Onderwijs en Onderzoek NLDA en de decaan van de Faculteit Militaire Wetenschappen, Patrick Ooninckx, voor het feit dat ze mij voor één dag in de week aan de Radboud Universiteit willen uitlenen. Daarnaast dank ik het college van bestuur van de Radboud Universiteit, de decaan van de Faculteit der Managementwetenschappen, Saskia Lavrijssen, en de gehele afdeling Politicologie, met aan het hoofd Gerry van der Kamp-Alons, dat ze de bijzondere leeropdracht – met een bijgesteld profiel – hebben willen continueren. Ik dank ook Pax Christi voor al hun inspanningen, want ook zij zijn vanaf het begin betrokken geweest bij de instelling van deze leerstoel.

Mijn collega's in Nijmegen, Maarten Cras, Willemijn Verkoren, Gerry van der Kamp-Alons, Mathijs van Leeuwen, Bertjan Verbeek, Haley Swedlund en Lema Salah: dank dat jullie mij zo snel thuis hebben laten voelen aan de Radboud. Hooggeleerde Wissenburg,

⁶ De term 'genocidaal geweld' is hier geen juridische kwalificatie maar verwijst naar een sociaalwetenschappelijk begrip. Ik gebruik deze term daarmee in een sociaalwetenschappelijke betekenis, als duiding van geweld dat erop gericht is mensen te vernietigen omdat zij tot een bepaalde groep behoren, door hen te doden, hun leefgebied of bestaansmiddelen te ontnemen en/of hun voortbestaan te verhinderen. Dit is in lijn met verklaringen van onder meer de International Association of Genocide Scholars (2025) en, in Nederland, het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (2025).

beste Marcel, ik wil jou in het bijzonder danken voor je inzet om deze levensbeschouwelijke leerstoel nieuw leven in te blazen. Ook je altijd humoristische mails in dit hele proces heb ik zeer gewaardeerd en wat heb ik daardoor veel bijgeleerd over de Romeinen.

Ik heb al een aantal namen genoemd van collega's met wie ik met ontzettend veel plezier samenwerk. Daar horen ook nadrukkelijk de postdocs en PhD's bij die ik heb mogen begeleiden, evenals al mijn studenten, van wie ik minstens zoveel heb geleerd als van mijn eigen leermeesters.

Dan nog een aantal mensen in Breda die ik niet mag vergeten: Myriame Bollen, je bent er niet meer, ik dank je en ik denk aan je. Mandy van 't Hof, toen ik als promovenda begon aan de FMW, startte jij er net als managementassistent, en samen hebben we inmiddels alles wel gezien. Dank voor je warmte en nuchterheid. Lonneke Peperkamp, je bent er een wandelend voorbeeld van dat de academische wereld er niet overal hetzelfde uit hoeft te zien. Je weet hoe erg ik je waardeer. Dat geldt ook voor Kevin van Loon, mijn kantoorbuddy. Wat geweldig dat ik in ruil voor academische adviezen alles over het militaire van jou mag blijven leren. Wie ik vooral niet mag vergeten: al die respondenten en gesprekspartners die in de afgelopen jaren hun ervaringen met mij hebben gedeeld, niet zelden heel heftige, persoonlijke ervaringen. Ontzettend veel dank.

Dan mijn vrienden: Amber, Bastiaan, Carl, Emil, Jaco, Jochem, Jozef, Leon, Lonneke, Marley, Nadia, Parel, Reinier, Ruben, Sjoerd, Sylvain, Shaun, Vera – en toch mis ik nu nog mensen, maar anders gelooft niemand meer dat jullie allemaal mijn vrienden zijn. Jullie weten hoe belangrijk jullie voor me zijn.

Tot slot het thuisfront, Nik en de meiden, Mila en Jes. Nik, ik ben zo blij dat ik iemand heb gevonden die trots is op dit wetenschappelijke deel van mij en tegelijkertijd houdt van mijn andere kant, die van sneue humor en Groningse lompheid. Mila en Jes kennen vooral die laatste kant. Ik ben eigenlijk wel opgelucht dat ze al jaren gestopt zijn me vragen te stellen over het heelal, de sterren, het gedrag van baby-olifantjes en andere zaken waar ik niks over wist te melden ondanks dat ik toch echt beweerde een slimme wetenschapper te zijn. Mijn zus Anneke en ouders Arie en Hannie: dank jullie wel voor het doorgeven van zowel nieuwsgierigheid naar de wereld als nuchterheid. En voor alle liefde.

Ik heb gezegd.

Referenties

- Ashforth, Blake E. en Glen E. Kreiner. 1999. '“How Can You Do It?”: Dirty Work and the Challenge of Constructing a Positive Identity'. *Academy of Management Review* 24(3): 413-34.
- Barkawi, Tarak, en Shane Brighton. 2011. 'Powers of War: Fighting, Knowledge, and Critique1'. *International Political Sociology* 5(2): 126-43. doi:10.1111/j.1749-5687.2011.00125.x.
- Baudet, F. 2024. *De pen, het zwaard en de kameleon. Een militair-historische verkenning*. Amsterdam: Inaugurale rede. Universiteit van Amsterdam. <https://dare.uva.nl/search?identificatie=9886c944-0efb-48b2-816f-c023141bac2e> (October 26, 2025).
- Clausewitz, Carl von. 1832. *Vom Kriege [On War]*. Berlijn: Ferdinand Dümmler.
- Coady, C.A.J. 2024. 'The Problem of Dirty Hands'. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, red. Edward N. Zalta en Uri Nodelman. Stanford, CA: Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/ENTRIES/dirty-hands/> (24 oktober, 2025).
- De Mul, Jos. 2014. 'Artificial by Nature: An Introduction to Plessner's Philosophical Anthropology', red. Jos De Mul. *Plessner's philosophical anthropology: Perspectives and prospects*: 11-37.
- De Swaan, Abram. 2015. *The Killing Compartments: The Mentality of Mass Murder*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Eikenaar, Teun. 2024. 'Experiencing Deportation as Dirty Work? The Case of Dutch Escort Officers'. *Work, Employment and Society* 38(5): 1403-22. doi:10.1177/09500170231203121.
- Einstein, Albert en Sigmund Freud. 1933. *Warum Krieg?* Parijs: Institut International De Coopération Intellectuelle.
- Elias, Norbert. 1997. *The Civilizing Process: The History of Manners and State Formation and Civilization*. Oxford: Blackwell.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2001. *Small Places, Large Issues: An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. Londen: Pluto Press.
- Ford, Shannon Brandt. 2022. 'Moral Exceptionalism and the Just War Tradition: Walzer's Instrumentalist Approach and an Institutional Response to McMahan's "Nazi Military" Problem'. *Journal of Military Ethics* 21(3-4): 210-27. doi:10.1080/15027570.2022.2156062.
- Frankfurt, Sheila en Patricia Frazier. 2016. 'A Review of Research on Moral Injury in Combat Veterans'. *Military Psychology* 28(5): 318-30.
- Gilhuis, Naomi en Tine Molendijk. 2022. 'When the Personal Is Academic: Thoughts on Navigating Emotions in Research on Moral Injury'. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal* 17(4): 459-68. doi:10.1108/QROM-11-2021-2243.
- Gleditsch, Nils Petter, Jonas Nordkvelle en Håvard Strand. 2014. 'Peace Research – Just the Study of War?' *Journal of Peace Research* 51(2): 145-58. doi:10.1177/0022343313514074.
- Gray, Jesse Glenn. 1959. *The Warriors: Reflections on Men in Battle*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Haidt, Jonathan. 2001. 'The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment'. *Psychological Review* 108(4): 814-34.
- Hannah, Sean T. en Walter J. Sowden. 2013. 'Leadership in the Profession of Arms'. In *The Oxford Handbook of Leadership*, red. Michael G. Rumsey. New York: Oxford University Press, 291-310.
- Herman, Judith Lewis. 1967. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.
- Ignatieff, Michael. 1996. 'Introduction: Virtue by Proxy'. In *International Perspectives on the Yugoslav Conflict*, red. Alex Danchev en Thomas E. Halverson. Londen: MacMillan.
- Kahn, Paul W. 2013. 'Imagining Warfare'. *European Journal of International Law* 24(1): 199-226. doi:10.1093/ejil/chs086.
- Karssing, Edgar. 2023. 'The E-Word (Emotions) in Military Ethics Education: Making Use of the Dual-Process Model of Moral Psychology'. In *Violence in Extreme Conditions: Ethical Challenges in Military Practice*, Springer, 131-44.
- Litz, Brett T., Nathan Stein, Eileen Delaney, Leslie Lebowitz, William P. Nash, Caroline Silva en Shira Maguen. 2009. 'Moral Injury and Moral Repair in War Veterans: A Preliminary Model and Intervention Strategy'. *Clinical Psychology Review* 29(8): 695-706.
- MacLeish, Kenneth T. 2018. 'On "Moral Injury": Psychic Fringes and War Violence'. *History of the Human Sciences* 31(2): 128-46.
- Molendijk, Tine. 2018a. 'Moral Injury in Relation to Public Debates: The Role of Societal Misrecognition in Moral Conflict-Colored Trauma among Soldiers'. *Social Science & Medicine* 211: 314-20.
- Molendijk, Tine. 2018b. 'Toward an Interdisciplinary Conceptualization of Moral Injury: From Unequivocal Guilt and Anger to Moral Conflict and Disorientation'. *New Ideas in Psychology* 51: 1-8.
- Molendijk, Tine. 2019. 'The Role of Political Practices in Moral Injury: A Study of Afghanistan Veterans'. *Political Psychology* 40(2): 261-75.
- Molendijk, Tine. 2022. 'Warnings against Romanticising Moral Injury'. *The British Journal of Psychiatry* 220(1): 1-3.
- Molendijk, Tine. 2024. 'Moral Coping or Simply Uncomplicated Soldiering? How Soldiers Avoid Moral Injury Through Simplification, Justification, Rationalization, and Compartmentalization'. *Armed Forces & Society* 50(4): 977-99.
- Molendijk, Tine. 2025. 'A Contextual Model of Moral Injury: Redefining Trauma in Frontline Professions through Ethics and Context'. *Work, Employment and Society*. OnlineFirst. doi:10.1177/09500170251386329.
- Molendijk, Tine. 2026. 'War Is Back in Post-Heroic Europe: Change and Continuity in the Relationship Between the Armed Forces and Society'. *Armed Forces & Society* 52(1): 29-53. doi:10.1177/0095327X241281663.
- Molendijk, Tine en Jori Pascal Kalkman. 2023. 'Towards a Soldier-Based View in Research on The Military: An Empathetically Critical Approach'. *Social Sciences* 12(2): 51.
- Molendijk, Tine, Sofie Van der Maarel en Lonneke Peperkamp. 2025. 'Artificial Decision-Making on Life-or-Death: Moral-Psychological Implications for Combatants with Increasing Autonomy in Weapon Systems'.
- O'Brien, Tim. 1990. *The Things They Carried*. New York: Houghton Mifflin Press.

- Olsthoorn, Peter. 2011. 'Intentions and Consequences in Military Ethics'. *Journal of Military Ethics* 10(2): 81-93. doi:10.1080/15027570.2011.593711.
- Olsthoorn, Peter. 2024. 'Fighting Justly: The Russia-Ukraine War and the Usefulness of Morality'. In *Reflections on the Russia-Ukraine War.*, red. Maarten Rothman, Lonneke Peperkamp en Sebastiaan Rietjens. Leiden University Press, 385-95.
- Richards, Paul, red. 2005. *No Peace, No War: An Anthropology of Contemporary Armed Conflicts*. Athens: Ohio University Press.
- Robben, Antonius C.G.M. 1996. 'Ethnographie Seduction, Transference, and Resistance in Dialogues about Terror and Violence in Argentina'. *Ethos* 44(1): 71-106.
- Roberson, Tara, Stephen Bornstein, Rain Liivoja, Simon Ng, Jason Scholz en Kate Devitt. 2022. 'A Method for Ethical AI in Defence: A Case Study on Developing Trustworthy Autonomous Systems'. *Journal of Responsible Technology* 11: 100036. doi:10.1016/j.jrt.2022.100036.
- Röling, Bernard Victor Aloysius. 1973. *Polemologie. Een inleiding tot de wetenschap van oorlog en vrede*. Assen: Van Gorcum & Comp. https://www.dbnl.org/tekst/roli001pole01_01/roli001pole01_01.pdf (October 26, 2025).
- Rukavishnikov, Vladimir O. en Michael Pugh. 2006. 'Civil-Military Relations'. In *Handbook of the Sociology of the Military*, red. Giuseppe Caforio. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 131-49.
- Rutar, Tibor. 2023. 'The Prehistory of Violence and War: Moving beyond the Hobbes-Rousseau Quagmire'. *Journal of Peace Research* 60(4): 720-26. doi:10.1177/00223433221090112.
- Sayer, Andrew. 2009. 'Who's Afraid of Critical Social Science?' *Current Sociology* 57(6): 767-86.
- Scarry, Elaine. 1985. *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*. New York: Oxford University Press.
- Sharkey, Amanda. 2019. 'Autonomous Weapons Systems, Killer Robots and Human Dignity'. *Ethics and Information Technology* 21(2): 75-87.
- Shay, Jonathan. 1994. *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*. New York: Simon and Schuster.
- Tessman, Lisa. 2014. *Moral Failure: On the Impossible Demands of Morality*. Oxford: Oxford University Press.
- Toor, A.F. van. 1983. 'De beul liet zelfs onschuldigen bekennen'. *Reformatorisch Dagblad*. https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:RD.nl,19830104:newsml_6d79c8dc14cf1a93397173e0569b0c26 (October 30, 2025).
- Tripodi, Paolo en Jessica Wolfendale. 2012. *New Wars and New Soldiers: Military Ethics in the Contemporary World*. Farnham: Ashgate Publishing, Ltd.
- Van der Maarel, Sofie. 2025. "'Drones for Good": Innovation, Meaning and Remoteness in the Dutch Police Drone Team.' *Critical Studies on Security*: 1-18.
- Van Leeuwen, Mathijs. 2023. *Van oorlog terug naar vrede - Voorbij de 'local turn' in vrede- & conflictstudies [From War Back to Peace - Beyond the 'Local Turn' in Peace and Conflict Studies]*. Amsterdam: Inaugurele rede. Radboud Universiteit.
- Verweij, Désirée E.M. 2010. *Geweten onder schot: Ethiek en de militaire praktijk*. Amsterdam: Boom.

- Verweij, Désirée E.M. 2018. 'The Hate Trail: Counter-Terrorism of the 21st Century and Its Challenges'. In *Ethics in Counter-Terrorism*, International Studies on Military Ethics, red. Magdalena Badde-Revue en Marie-Des-Neiges Ruffo de Calabre. Leiden: Brill Nijhoff, 207-24.
- Verweij, Désirée E.M. en Frans P.M. Jespers. 2001. *Passie en persoonlijkheid: De thematiek van het verlangen belicht vanuit de filosofie en de psychopathologie*. Assen: Van Gorcum.
- Walzer, Michael. 2006. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. 4th edition, New York: Basic Books.
- Weber, Max. 1946. 'Politics as a Vocation'. In *From Max Weber: Essays in Sociology*, red. Charles Wright Mills en Hans Heinrich Gerth. Londen: Routledge, 77-128.
- Withuis, Jolande. 2002. *Erkenning: Van oorlogstrauma naar Klaagcultuur [Recognition: From War Trauma to Complain Culture]*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Inaugural lecture
prof. dr.

**Tine
Molendijk**

**Human Work
in an Organisation
of Violence**
Moral Dilemmas
of Military Operations

**RADBOUD
UNIVERSITY
PRESS**

Radboud University
Nijmegen School of Management

Prof. Dr. Tine Molendijk is a Professor by Special Appointment in Moral Dilemmas in Military Operations at Radboud University and Associate Professor at the Faculty of Military Sciences of the Netherlands Defence Academy. She is an interdisciplinary anthropologist, specialising in the relationship between the armed forces and society, military culture- and moral injury.

Military intervention is a particularly good example of a context in which moral dilemmas can emerge, for individual service members as well as for politics and society. The armed forces are one of the few institutions that, as an instrument of the state, are permitted to use force. Military work is therefore both an 'ordinary' public sector job and extraordinary: it is human work in an organisation of violence. In her inaugural lecture, Tine Molendijk argues for empirically grounded research that pays close attention to the stubborn contexts in which moral questions emerge. According to her, this also requires explicit reflection on what that moral dimension actually entails. Molendijk combines theoretical, interdisciplinary reflections on human nature, morality and violence with empirical insights into the lived experience of moral dilemmas. In doing so, she stresses the need for ongoing humanisation, not only to understand the destructiveness of 'the other', but also to recognise and acknowledge our own capacity for violence.

HUMAN WORK IN AN ORGANISATION OF VIOLENCE

MORAL DILEMMAS OF MILITARY OPERATIONS

Human Work in an Organisation of Violence

Moral Dilemmas of Military Operations

Inaugural lecture delivered upon acceptance of the Special Chair in Moral Dilemmas in Multilateral Military Operations at the Faculty of Management Sciences of Radboud University on Thursday, 7 May 2026

by Prof. Dr. Tine Molendijk

Human Work in an Organisation of Violence: Moral Dilemmas of Military Operations

Moral dilemmas of multilateral military operations. That is the title of this chair. Although the meaning of those words is by no means self-evident, they carry clear weight. Anyone who thinks the Netherlands is unique in having eighteen million football analysts and coronavirus commentators should try saying ‘moral’ and ‘military’ in the same breath at a social event. It will quickly become clear people have very different views on the relationship between those two, and they are not shy about expressing them. Some associate military operations with peace, security and sacrifice, viewing the armed forces as an institution guided by legal and moral standards that are strict, perhaps at times too strict. Others regard the military as inherently immoral, a fundamentally transgressive institution. Still others appear to view military intervention mainly as a domain of non-morality, where morality ceases to exist: ‘Ethics on the battlefield is a luxury,’ they say, and ‘all is fair in love and war.’

None of these views is nonsensical, yet practice is more nuanced. To a certain extent, they echo well-known philosophical traditions, from pacifism and idealism to realism, and from deontological to consequentialist ethics (e.g. Coady 2024; Olsthoorn 2011; Walzer 2006). Each holds a grain of truth, and it is precisely for this reason that few thinkers nowadays fully subscribe to only one of them. Military action is certainly bound by a range of strict regulations, whereby violence, seen as a necessary evil, is permitted only under extreme and specific conditions, with principles such as proportionality (Olsthoorn 2024; Tripodi and Wolfendale 2012). Yet the mores in military and civilian contexts are indeed different. The armed forces are, at their core, an organisation of violence with a monopoly on violence, and war has its own laws (Kahn 2013; Rukavishnikov and Pugh 2006). This inevitably sits in tension with prevailing societal values and norms – ‘Thou shalt not kill’ (Molendijk 2018a). That tension, incidentally, is also socio-historically shaped: today we are witnessing significant shifts in societal perceptions of the military, but more on that later.

I am already getting ahead of myself. I do so to illustrate why we can only meaningfully speak about moral dilemmas of military operations after we take a step back and ask what exactly we mean by those terms and how they relate to one another. The definition of a moral dilemma is simple: a situation in which competing values collide (Verweij 2010). A military operation, in turn, may be defined as an organised action undertaken by armed forces (Rukavishnikov and Pugh 2006). But what are we really talking about? In what follows, I will outline my own position, one that has shaped my approach to this chair. To do so, I must take yet another step back, to our conceptions of human nature itself, to the question: Who and what are human beings, really?

Conceptions of human nature in relation to violence

I will begin my exploration of conceptions of human nature with the words of those who have experienced war through all their senses. The first quotation comes from Tim O’Brien,

a Vietnam veteran who later became a novelist. 'War is hell,' he writes in his celebrated book *The Things They Carried* (1990), reiterating what most people instinctively say about war. Yet he does not stop there. He continues:

War is hell, but that's not the half of it, because war is also mystery and terror and adventure and courage and discovery and holiness and pity and despair and longing and love. War is nasty; war is fun. War is thrilling; war is drudgery. War makes you a man; war makes you dead. The truths are contradictory. It can be argued, for instance, that war is grotesque. But in truth war is also beauty. (O'Brien 1990, 86–87)

Another significant thinker on humanity and war is Jesse Glenn Gray, a Second World War veteran who later became a professor of philosophy. He writes (1959, 31): 'If we think of beauty and ugliness without their usual moral overtones, there is often a weird but genuine beauty in the sight of massed men and weapons in combat.'

I heard similar reflections from many Dutch soldiers and veterans I interviewed during my research. One soldier, newly returned from, told me:

A firefight is something... well, you rise above yourself in those moments. Once you get past the fear... it becomes something very unique, something deeply primal.

Another soldier, who developed post-traumatic stress disorder after his deployment, spoke of his experience in combat:

What I realised... I have to trust my mates, but at the same time you know anything can happen. One bullet can be enough to turn the lights out. So, yes... you stand very close to life.

When he said this, I reflexively asked, 'Do you mean close to death?' He immediately replied, 'No, no. Close to life. You realise how precious life can be.'

Both soldiers describe existential experiences: confrontations with life and with humanity in their purest form, primal and therefore close to life. In doing so, their words skewer the common image of war as sheer 'hell', while also cutting across one-dimensional portrayals of human beings as simply good or evil. Their stories reveal a world and a humanity that is good, bad, amoral, loving, destructive, all at once.

Their stories thus sketch a complex view of human nature, and as a scholar I share that view. Put very simply, this view can be located somewhere between the two paradigmatic positions associated with Rousseau and Hobbes: on the one hand, humans are seen as naturally averse to suffering and endowed with pity (Rousseau); on the other, humans are seen as naturally driven by rational self-interest (Hobbes) (Rutar 2023). The views of Rousseau and Hobbes are far more nuanced than they are often taken to be, but that is another matter. Human beings are all of the above at the same time. This also means that we really must say goodbye to the still-prevalent notion that humans are unified, homogeneous entities,

such that we can speak of one 'true' self. This idea is embedded in the word *individual*, which literally means 'indivisible' (Eriksen 2001, 69), as if the human being were as unsplitable as an atom, or rather a quark, I should say, since atoms have in fact turned out to be divisible. And the same applies to human beings. Human beings too have been shown not to be indivisible entities, but rather complex and conflicted.

In this view, I align myself with my PhD supervisor Désirée Verweij, who also previously held this chair. In her work (e.g. Verweij 2010, 2018), she has convincingly shown that conflict is intrinsic to being human, a view traceable through Nietzsche, Freud and Plato back to at least Empedocles. Human conflicts may revolve around good and evil but, more broadly, encompass tensions between constructive and destructive forces, with the latter not necessarily being negative. It is dual. Consider passion, anger at injustice, fighting spirit and so on – forces in which the constructive and the destructive converge (Verweij and Jespers 2001).

This duality of destructive and constructive forces can also be seen at the collective level of society. Law, for instance, is often regarded as the opposite of war and violence, yet it is born out of them. Law inevitably depends on the backing of violence in order to exist, with the armed forces and the police as its instruments (Einstein and Freud 1933).¹

Morality and dilemmas

The reason I have just made my view of human nature explicit is that it has direct consequences for how we conceptualise morality, which I will now turn to.

When people speak about norms and values, they often refer to an 'ethical framework' or a 'moral compass'. These are indeed useful metaphors for indicating that norms and values provide a structure for acceptable and unacceptable behaviour, and as such act as a moral guide. Yet these metaphors are misleading in suggesting that norms and values comprise a harmonious whole, a coherent system of mutually aligned moral convictions, such that being a good person would merely necessitate following that unequivocal compass (Molendijk 2018b). That is not the case.

Before conceptually elaborating, let me once again briefly share the experiences of a soldier, Stephan this time, whom I interviewed for my research into military trauma and moral injury. As will be clear by now, I hold that moral questions can only be fully understood through empirical material, and more specifically through insight into people's lived realities.

Stephan served as a UN peacekeeper with the Bravo Company of Dutchbat III, stationed in the town of Srebrenica. We often think that the tragedy began only with the fall of Srebrenica,

⁷ A brief footnote for my colleagues who have little regard for this type of thinking and insist that one cannot speak of war without reckoning with Clausewitz. One could argue that Clausewitz's account of war (1832) fits quite comfortably within this conception of human nature. Although his view is often reduced to the famous phrase that war is 'merely the continuation of policy by other means', he did not see war solely through the lens of instrumental rationality. Rather, he described it as a 'remarkable trinity' of passion, chance and reason, which together shape the phenomenon of war.

but, in reality, it had been a largely unworkable mission from the start. The Dutch soldiers were tasked with deterring Bosnian Serb attacks on the enclave, but they were constantly threatened by Bosnian Serb forces who harassed and intimidated them, fired shots over their heads and then triumphantly brandished their weapons. The Dutch were also required to demilitarise the enclave, but the local Bosniaks, understandably, did not cooperate and at times resorted to intimidation and violence themselves towards Bosnian Serbs.

Often, the Dutch peacekeepers were not allowed to intervene during incidents by their superiors, for fear of escalation. They did not have the upper hand either. Frustration led to cynicism, and black humour. The UN of United Nations came to stand for *United Nothing*. They even wrote it on the walls.

During the days of the invasion, Stephan and his colleagues eventually withdrew from the town of Srebrenica to the compound in Potočari, alongside thousands of refugees. It was, in his words, 'one big shitshow'. They were shot at from all sides; some people crawled on the ground; panicked families abandoned their loved ones. At one point, Stephan and his colleague came across a stalled cart carrying people who could no longer walk. They pulled the heavy cart for a while under fire, but ultimately had to decide to let go. The cart and its passengers were left behind.

I will now quote Stephan describing the moment when around 20,000 terrified people had gathered in Potočari, two days before the Dutch peacekeepers would assist in separating men from women and children:

War! War may seem like action, like what you see on TV. But for us, it was panic, misery, screaming and shouting and stench. Nothing, nothing like we thought it would be. That was definitely the case at the compound in Potočari. It was like a horror movie. The factory halls, they were overcrowded. Just people-people-people-people. You would walk over them. We had to collect weapons because people might be carrying them. (...) When I think about it now, I can hardly believe it happened. You walked over people, dead ones among them. You just smell that people are dead. The smell of death, have you ever heard of it, Tine, when people are dead, that penetrating smell? You could smell it everywhere. And people were lying in shit, in vomit. You walked over that. It's the worst I've ever seen. Inhuman, like animals. It was like a pig farm, stinking. People were screaming, they clung to you. They'd make strange offers in exchange for food, if you know what I mean. I found it horrific.

Stephan was severely traumatised there. In our conversations, he at one point asked himself: 'Do I feel guilty?' His answer: 'You can tell me a thousand times, "you couldn't do anything", but I was there. We could, did nothing.' About the role of the Dutch government and the United Nations, he said: 'They just did nothing for us. They did nothing for us there and nothing for us here. Nothing'.

That's Stephan's story, or rather a fragment of it. He remained silent about his experiences for years and still finds it extremely difficult to speak of them. This 'unspeakability' is a common characteristic of trauma, where the overwhelming intensity of the experience

can keep it pre-narrative (Herman 1967; Scarry 1985). That is to say, the traumatic experience can be so intense and disruptive that a person is simply unable to put it into words, let alone shape it into a coherent narrative. As a result, it becomes even more difficult to process the trauma and integrate it into memory and into one's life.

In addition, my research revealed a social cause of this 'unspeakability': when society reduces soldiers to simple, one-dimensional caricatures such as hero, villain or victim, it provides no vocabulary for them to articulate their complex, ambivalent, human experiences (Molendijk 2018a).

Speaking of human experience, one striking feature of Stephan's account is his constant repetition of the word *people*. I have quoted only a few sentences here, but when you listen to him for longer, it becomes clear that he is not only describing what he saw, but also how he tried to keep seeing humanity, and to preserve his own, amidst all that inhumanity. A recurring theme in his story is how inhumane circumstances inevitably dehumanise people.

All this shattered his sense of a just world. It caused him to develop profound mistrust towards politics and society, and an all-encompassing moral disorientation – a deep sense that the world is wrong, that it is not as it ought to be, coupled with the painful realisation that this is precisely how the world actually works. The world is unjust, and good people can do terrible things. Inhumane circumstances can strip people of their humanity.

What his story shows is that while we may speak of a 'moral compass' or an 'ethical framework', in reality the morally right course of action is often anything but clear. You are not just dealing with a neat set of personal principles in a vacuum, but must contend with a totality of individual norms and values that may conflict with one another, as well as professional and societal expectations, all in a stubborn reality (Molendijk 2025).² And usually you have already internalised all those norms and values. As I said earlier, the human being is not indivisible, not an in-dividual, but complex. Morality, therefore, is complex as well (Molendijk 2018b).

Stated this way, it may all sound self-evident. Yet apparently it is not. This becomes clear, for instance, in research into moral injury, that is, the psychological and social impact of morally critical situations (Litz et al. 2009; Shay 1994). It is a phenomenon and concept that I have been studying for some ten years now. In much of the research on moral injury, the focus is on psychological *injury*, while the *moral* in moral injury is rarely examined in depth, let alone studied explicitly. As a result, much of the literature assumes that people possess a moral code, and that moral injury arises when someone deviates from that code and thus commits a moral transgression (cf. Frankfurt and Frazier 2016; Litz et al. 2009).

If only it were so simple. To reiterate, the problem with morally injurious situations is that they rarely consist of clear-cut moral violations. More often, they involve dilemmas, or at

² There are personal beliefs and expectations; there are professional moral standards, such as the deontological guidelines of the physician and the more consequentialist orientation of the soldier; there are moral considerations at organisational and political levels, such as maintaining peace and security in a particular area; there are moral beliefs and expectations of society at large, and so on (Molendijk 2025). Of course, non-moral interests also play a role, but these too exist at every level. This means that moral tensions between different levels can manifest as internal conflict. After all, we grow up within families, organisational cultures and society as a whole, each of which has its own norms and values that rarely align perfectly.

least conflicts of values, in which honouring one value requires violating another (Molendijk 2018b; Tessman 2014). This is precisely what makes tragic dilemmas so confusing and existentially destabilising for those who experience them firsthand. That is why they can give rise not only to feelings of guilt, shame and anger, but also to profound moral disorientation (Molendijk 2018b; Shay 1994).

The absence of any explicit reflection on what morality actually entails is found not just in studies of *moral injury*, but also in all kinds of research into morally significant issues. One example is research that engages with the just war tradition, an age-old ethical and legal framework concerned with when war, however terrible, might nevertheless be justified and under what conditions. Many studies concentrate on specifying and applying the criteria of this tradition, sometimes through abstract and at times wholly hypothetical scenarios. This can be useful for sharper legal assessment. However, doing so also risks obscuring the original purpose of the tradition, which was to find a middle ground between what we would now describe as pacifism and realism, and to acknowledge that warfare is unavoidably bound up with moral dilemmas. It is for this very reason that the Just War Tradition is inherently paradoxical. It recognises that war and justice are always in tension, and its criteria therefore stand in tension with one another as well.

To give a second example, a lack of explicit reflection on morality can also be seen in contemporary research on responsible technology (Roberson et al. 2022). When it comes to the ethical dimension, positions are often strikingly absolute. On one side, there is a camp that treats technology as almost inherently immoral. This is difficult to sustain, however, given that human beings are ‘artificial by nature’, in the words of Helmuth Plessner (see De Mul 2014), and that it is therefore nonsensical for that reason alone to view humans as purely good and technology as purely bad (Molendijk, Van der Maarel and Peperkamp 2025; Van der Maarel 2025). On the other side, we find enthusiasts who argue that the task is simply to work out how morality can be ‘built into’ new technologies (Roberson et al. 2022). However, moral dilemmas are not intellectual puzzles. Only in laboratory experiments with hypothetical scenarios will people approach moral dilemmas as brain teasers. In practice, moral judgement has rational, emotional and social dimensions (Haidt 2001; Molendijk, Van der Maarel and Peperkamp 2025; Van der Maarel 2025).³ Moreover, technology and the people who operate it are embedded in broader organisational and socio-political systems, which shape how that technology is used and how it ought to be evaluated. It is precisely for such reasons that I call for more empirical research into the lived, unruly realities of innovative technologies, starting from practice rather than from theoretical discourse.

³ Moral emotions such as anger, disgust, shame and compassion, to name just a few, are not only inevitable but also highly informative for moral perception and decision-making. Prominent researchers like Jonathan Haidt (2001) have shown the importance of this emotional component. At the same time, we must be careful not to overemphasise it, and we should not lose sight of the role and value of reasoning, if only as a means of further training and developing moral intuitions (Karssing 2023).

Military operations and the armed forces as an organisation of violence

Through an exploration of conceptions of humanity, morality and moral dilemmas, we arrive at the second key term of this chair: military operations.

The armed forces are, by definition, a place where moral dilemmas emerge. They are a high-risk organisation and, as an arm of state power, among the few authorised to use violence. At the same time, they are not a lawless band of mercenaries, but a body sanctioned by the state to act, under political mandate and within prescribed limits, as ‘people with weapons’ on behalf of the ‘people without weapons’ – society (Rukavishnikov and Pugh 2006, 131).

This has a long history. Over time, violence has disappeared to the margins of society, together with illness, death and suffering more generally (De Swaan 2015; Elias 1997). That transformation occurred relatively quickly. It is entirely possible that your grandmother’s grandmother witnessed, or even attended, a public execution in the Netherlands – perhaps the last Dutch hanging on a market square in Maastricht in 1860, although even then public executions were no longer considered entertainment, as they had been in earlier centuries (Toor 1983). Over the centuries, we have increasingly outsourced our destructive impulses: violence is now entrusted to the state, which holds the monopoly on its use (Elias 1997). This development may rightly be seen as a civilising achievement, yet it has also made us estranged from violence. Since we rarely see it, we no longer wish to see it and almost appear to believe, implicitly or explicitly, that it simply no longer exists (Molendijk 2026).

A glance at the news is enough to remind us that violence has not disappeared, but has merely been more contained and effectively compartmentalised, both within our psyche and within our society (De Swaan 2015). In other words, violence still exists, and our capacity for it is ever present. At the same time, however, we have become more adept at managing it, keeping it largely out of everyday view and placing it at a mental distance, so that we can tell ourselves it is not really there.

As an anthropologist, I often explain this phenomenon through an analogy with sex. Not only because it grabs people’s attention, but also because the two are, in quite a few respects, uncomfortably alike. Both violence and sex fascinate us beyond measure, while simultaneously arousing discomfort and aversion. The thought that anyone might make either their profession unsettles us deeply. Sex workers and soldiers both perform what has been termed ‘dirty work’, about which we want to know everything and, at the same time, nothing at all (Ashforth and Kreiner 1999; Eikenaar 2024). We consume pornography and action films, yet prefer that sex workers and soldiers conduct their work in society’s margins. We do celebrate military heroism, but only once it has been purified, stripped of all blood and pain and other misery. As one soldier I interviewed observed: ‘It’s as if we want to eat meat, but don’t want to know how the cows are slaughtered.’

I also think in this context of current debates on ‘killer robots’ and ‘killer drones’ (Sharkey 2019). Such language conveys both fascination and disgust, and the implicit assumption that the armed forces ought not to use violence at all, and that somehow this is possible – as though traditional weapon systems produced teddy bears and ‘clean wars’ actually existed.

Note, too, that the soldier I just quoted did not say ‘*they* don’t want to know how the cows are slaughtered’, but ‘*we* don’t want to know’. In doing so, he included himself, acknowledging that this, too, applies to him. After all, he is part of that same society. Soldiers’ statements often reveal a sense of duality – in society, within themselves and in their relationship with society. However, at the same time many do not perceive this as particularly complicated (Molendijk 2024). The world just is contradictory, I am often told if I probe the issue further, and an individual does not bear responsibility for all of it. Take all these consumers of industrially produced meat, for example. Even if they may feel a twinge of guilt, they do not see themselves as complicit in the torture of animals for their own pleasure. That may be somewhat hypocritical, yet it is also understandable. In any case, it is human: we are all, to some extent, hypocritical, and none of us bears full responsibility for all the suffering in the world.

A phrase I have also heard repeatedly from soldiers is: ‘I’m just an instrument of the state, so my work has nothing to do with politics’ (Molendijk 2019). Of course, that statement is a *contradictio in terminis* but, given the above, it becomes understandable why soldiers say it. It also explains why many do not consider their work that morally complicated (Molendijk 2024).

That all being said, when soldiers experience traumatic events, my research shows, it can suddenly become painfully clear to them that their position as political instruments does not detach their work from politics, but rather binds it to this inescapably (Ford 2022; Molendijk 2019). Political decision-making and the narratives surrounding it strongly influence the work of soldiers in the field, sometimes giving rise to tragic moral dilemmas. In this way, they may cause a ‘double’ moral injury: a painful moral conflict both within the soldier and between the soldier and society (Molendijk 2019). The mission in Srebrenica, which I discussed earlier, constitutes an ultimate example of this.

Military work is therefore both ordinary and unique: it is human work in an organisation of violence. War and peace alike are human enterprises; they are social undertakings (Richards 2005). Soldiers occupy multiple roles simultaneously, which renders their professional domain, even if they do not always experience it as such in extreme terms, by definition a site of moral tension (Molendijk 2019). Firstly, together with police officers, soldiers have a unique relationship with violence. Like hospital staff, they may witness human suffering; like firefighters, they may themselves become victims of lethal danger; like slaughterhouse workers, they may cause the death of others. Yet only they combine all of these roles at once (Hannah and Sowden 2013). A second complexity that makes uniformed work a site of moral tension is this: those in uniform are not lawless actors but practitioners of legitimised violence, in the service of freedom, peace and security, while political and economic interests inevitably play a part as well, and all of this for and on behalf of society, with its own judgements about violence. We often refer to contemporary conflicts as *proxy wars*, fought by other countries, a phenomenon that Ignatieff (1996) aptly called *virtue by proxy*. Yet, in essence, all military operations are proxy operations: they are always carried out by soldiers on behalf of the state and in the name of society. Soldiers act as proxies carrying out the better and the darker intentions of politics and society, while the dirty work falls to them. They are the ones who get their hands dirty; we keep ours clean, yet still eat the meat. Thirdly, soldiers act as political instruments, yet they remain human beings with

agency, people who make choices and act on their choices, and who carry some of those choices with them for the rest of their lives, as sources of great pride, deep pain or both.

Guiding principles and research attitude

All this brings me to a few epistemological and methodological reflections. When I state the matters above, I do so not primarily as a moral judgement but as a social-scientific observation. However, of course, the two are closely intertwined. And awareness of the moral weight of research can, in fact, form the basis of a careful and reflexive academic practice (Gilhuis and Molendijk 2022; Sayer 2009). In that light, I wish to discuss two guiding principles that shape my research attitude.

Firstly, I regard the reactions that my research theme evokes as a form of data, as empirical material in their own right. They tell me something, for example about the relationship between the armed forces and society. In my research, I use the notions of ‘transference’ and ‘countertransference’. Originally psychological concepts, they can also serve as analytical tools in academic inquiry (see e.g. MacLeish 2018; Robben 1996; Withuis 2002). ‘Transference’ refers to the feelings and responses that participants and others experience and express towards the researcher; ‘countertransference’ encompasses the researcher’s own emotional responses. Consider, for example, the interactions I had with veterans during my research on moral injury. Many veterans I interviewed spoke of feelings of powerlessness, betrayal and loneliness, and at times I experienced their stories as if they were making an appeal to me to give them a voice through my research. That was uncomfortable at time. Those feelings were not noise, but data. They were, after all, exactly what my research was about: unease in society, and veterans seeking understanding and recognition.

A more recent example is the anger that is sometimes directed at me by members of the academic community who are concerned about the militarisation of universities. I am sometimes approached as a representative of that military sphere, while the critic places themselves outside the dilemma. The reverse also happens. It has happened that a veteran has taken issue with certain statements of mine because they might cast soldiers in a negative light, or, on the contrary, has embraced me as someone who speaks on their behalf. In all these cases, I can feel the urge to defend the part of myself that feels under attack, which has, at times, led me into a less nuanced counter-response than I would have liked. All this is unpleasant but also offers insight into the familiar ‘you’re either with us or against us’ dynamics that tend to emerge in turbulent times.

Secondly, this implies that as a researcher I am inevitably part of my own research. The personal is academic, as my PhD candidate Naomi Gilhuis aptly titled an article we co-authored on the challenges of trauma research – a variation on the well-known phrase *the personal is political* (Gilhuis and Molendijk 2022). Data never present themselves to us neutrally, detached from the world or from ourselves. For that reason, anthropologists do not work with an opposition between ‘subjectivity’ and ‘objectivity’ – as if respondents were merely subjective and scholars purely objective – but rather distinguish between ‘emic’ and

‘etic’ perspectives (Eriksen 2001), that is, insider and outsider perspectives. The former refers to life as it is lived and told by members of the community under study; the latter to the researcher’s attempt to interpret and understand that life from the outside (Molendijk and Kalkman 2023). The emic-etic distinction therefore also acknowledges that the researcher’s own worldview and conception of humanity shape the research process. This is one of the reasons why I have made mine so explicit here.

This worldview and conception of humanity also position me in a particular way vis-à-vis various disciplines and schools of thought. Research on war has traditionally focused on the macro level. Within this line of research, critics have noted, there is a tendency to take too little critical distance from military practice (Molendijk and Kalkman 2023). Peace too readily becomes associated with softness or naivety (Van Leeuwen 2023), while researchers within international relations are said to have largely turned their gaze to everything surrounding war and not war itself (Barkawi and Brighton 2011). In peace and conflict studies, by contrast, which have historically adopted an outspokenly critical-political stance, the emphasis has largely been on the armed forces as part of the problem of war, as perpetrator (Gleditsch, Nordkvelle and Strand 2014; Röling 1973).

In a review of social-scientific research into the military itself, Jori Kalkman and I identified a similar divide (Molendijk and Kalkman 2023). On one side, there is a body of work focused mainly on enhancing military effectiveness, where soldiers are thus viewed as resources for combat power. On the other, there is a strand of mainly anthropological studies that tend to approach the armed forces from the outset as an immoral institution, whereby the soldier is cast automatically as a complicit perpetrator or, at best, an oppressed victim (Molendijk and Kalkman 2023). The notion of critical research into a military organisation then becomes synonymous with an a priori condemnation of all military organisations. I also recognise this personally in the reactions I sometimes receive to my work from fellow anthropologists. I am *matter out of place* somewhat, to use the famous words of Mary Douglas; I am an impure anthropologist.

Incidentally, there is another voice, one that critiques everything except the veteran, who is romanticised into a kind of noble savage, an ironically Rousseauian *bon sauvage* who has gained unique, almost mystical wisdom through war, inaccessible to any civilised citizen (Molendijk 2022). As military historian Floribert Baudet also observed in his inaugural lecture, within this view veterans are portrayed as ‘people who merely did their duty and are therefore beyond criticism’ (Baudet 2024, 20).

In this chair, I strive for an approach of the armed forces and their personnel as significant actors in both war and peace, seeking to open the *black box* of the military and look inside from both *emic* and *etic* perspectives. Above all, I approach soldiers as human beings with *agency* within structures, regarding military work as fundamentally human work in an organisation of violence.⁴ That is why this has become the title of my inaugural lecture: *human work in an organisation of violence*.

¹⁰ I do this through an interdisciplinary theoretical lens with a keen analytical eye for the interconnection of processes at the micro, meso and macro levels. Such an approach is not an abstract holism but rather offers a realistic perspective on the complexity of *real-world problems*, and only this can lead to findings and recommendations that are actually accepted and implemented.

Lines of research

To become more concrete, the focus of my chair is on three phases of military intervention: decision-making, intervention itself and the post-conflict phase – not entirely coincidentally in line with the three well-known phases distinguished in the Just War Tradition. Across these three phases, I will concentrate on three types of questions. Across these phases, I engage with a range of topics, which I generally approach as microcosms: phenomena that not only illuminate themselves, but also the broader contexts that shape them.

For instance, I have never studied moral injury simply as a condition as such, but rather as a convergence of ethical and psychological issues, and as a manifestation of tensions at organisational, political and societal levels. Viewing reality through the lens of moral injury can therefore offer unique insight into these wider tensions. Such an approach requires combining disciplines, from political philosophy to anthropology to psychology. When that is done, it becomes possible to grasp the complexity of lived reality, from the micro level of individuals and groups to the macro level of politics and society.

In this chair, I focus on three main research lines. Firstly, *fundamental dilemmas of war and military operations*. This line addresses the core dilemmas of military intervention: from political decision-making to the choices made in the heat of battle, to the ways in which these decisions resonate long afterwards, affecting both veterans and civilians. One example is the transdisciplinary NWO/NWA project ‘Moral injury in context’, which I will finish this year after six years and which I hope to continue in a follow-up project. This project has focused on the role of organisational factors, technological innovation, political decision-making and public opinion in moral injury and also comprised a subproject of action research aimed at developing interventions. Teun Eikenaar, Jeannine Suurmond, Naomi Gilhuis, Sofie van der Maarel and Lucca de Ruiter have conducted research for this project.

This first line of research also includes Kevin van Loon’s PhD research into destructive leadership in a military context, which I am supervising with Peter Olsthoorn. I am also involved in an international ZonMw project initiated by Niek Kok and Jelle van Gurp, examining dilemmas and resilience among healthcare workers during crises and pandemics. At the same time, together with Jori Kalkman, I am supervising Djoeka Reeskamp’s PhD on military humour as an everyday human practice in exceptional circumstances. Like stress and trauma, military humour provides a valuable lens for understanding the dilemmas of war and how people navigate these dilemmas.

A second line of research is focused on *New dilemmas arising from new modes of military engagement*. Although studies of emerging military technologies are proliferating, nuanced and realistic research from an *emic* perspective – rooted in the actual experiences of those involved – is still lacking. As I noted earlier, morality in technology is often approached too abstractly. Take the use of drones. It is often assumed that screens turn warfare into something resembling a video game, yet in practice they can make it painfully intimate, who may watch a target die before their eyes. This second line also encompasses research on contemporary forms of warfare such as disinformation and psychological influencing through social media. Currently, with Peter Pijpers I supervise two PhD projects in this area:

Elisabeth Dick investigates legal, ethical and societal questions surrounding cognitive warfare in cyberspace, while Ilse Wijnen examines role of narratives in processes of influence and disinformation, as well as on ways to strengthen the resilience of military personnel in this domain.

The third and final research line I call *Back to warfighting*? Since the large-scale invasion of Ukraine and the return of trench warfare, Europe is once again preparing for conventional warfare. This shift towards 'back to warfighting' warrants study. For example, to what extent and how have societal and political attitudes towards war and violence changed in recent years? How willing to fight are civilians, and what do they understand by it? And what is it like for soldiers to fight once again in 'old-fashioned' ways in wars that have simultaneously been profoundly altered by new technologies? Together with Wolfgang Wagner, Michal Onderco, Francesco Baraldi, Nina Kaufmann and Tasja Müller, I am currently working on comparative international research on the evolving relationship between armed forces and society in various NATO countries. I also supervise, with Sofie van der Maarel, Hans Lemain's PhD research, which ethnographically examines everyday military practices related to the so-called will to fight. Finally, together with Sofie van der Maarel and Niels Terpstra, I supervise Lucca de Ruiter's research on the protection of civilians in deployment areas, at a time when the Dutch armed forces is once again preparing for large-scale conflict.

A few brief comments on the present times

All of this brings me to a few brief comments on the present times. Until recently, I would often hear remarks such as: 'I could never work with the military because I don't like war.' Since the large-scale invasion of Ukraine, however, we are increasingly hearing far more forceful war rhetoric, alongside equally vocal resistance to it. At the same time, there is also continuity: the tendency to speak about war in terms of heroes, villains and victims (Molendijk 2026). These are caricatures, which exist only in fairy tales, and no matter how well-intentioned two of the three may be, as caricatures they are all inaccurate and even dehumanising.⁵

We must always keep humanising humans – everyone, even perpetrators of war crimes. Understandably, we often describe war crimes as 'inhuman' and war criminals 'animals', yet such terms apply only to human actions. A buffalo that kills its young would never be called inhuman. So, from a scientific perspective, the only accurate position is to continue seeing humans as humans. This precision is also necessary, namely to understand how people

¹¹ Similar black-and-white thinking and use of caricatures can be observed in discussions about collaborations with the military. I always emphasise that my other employer, the Faculty of Military Sciences, is an independent institution. That said, we must indeed remain very alert to any entanglement between universities and armed forces, but, at the same time, I believe that military personnel and academics can and should learn from each other – especially since periods of war often bring a resurgence of anti-intellectualism. Also, I note that the academic world is currently full of terms like co-creation, action research and *living labs*, yet these calls to involve stakeholders are often suddenly forgotten when it comes to military matters. My suggestion would be to approach these issues as dilemmas, combining both etic and emic perspectives.

come to do what they do: for instance, what collective traumas, mechanisms of moral disengagement and other psychosocial processes shape behaviour. I argued earlier that even individuals are not indivisible, homogeneous entities; this is even more true for groups and certainly for entire nations. Recognising humanity and human complexity is therefore not relativism, but careful and realistic. If we do so, we can still speak clearly about Russian aggression, genocidal violence committed by Israel⁶ and the ignored horrors in Sudan, but without becoming what we oppose. Humanisation also ensures that we maintain a critical view of ourselves, recognising how, in times of unrest, we too risk slipping into destructive black-and-white thinking and us-versus-them categorisation. Perhaps this is the most important societal lesson: that we recognise and acknowledge not only the destructiveness of the Other, but also our own capacity for destruction.

¹² The term 'genocidal violence' here is not a legal classification but refers to a concept from the social sciences. I use this term therefore in its social-scientific sense, to denote violence aimed at destroying people because they belong to a particular group, by killing them, depriving them of their habitat or means of subsistence and/or preventing their continued existence. This is in line with declarations, among others, issued internationally by the International Association of Genocide Scholars (2025) and in the Netherlands by the NIOD Institute for War, Holocaust and Genocide Studies (2025).

References

- Ashforth, Blake E. and Glen E. Kreiner. 1999. '“How Can You Do It?”: Dirty Work and the Challenge of Constructing a Positive Identity'. *Academy of Management Review* 24(3): 413–34.
- Barkawi, Tarak and Shane Brighton. 2011. 'Powers of War: Fighting, Knowledge, and Critique'. *International Political Sociology* 5(2): 126–43. doi:10.1111/j.1749-5687.2011.00125.x.
- Baudet, F. 2024. *De Pen, Het Zwaard En de Kameleon: Een Militair-Historische Verkenning*. Amsterdam: Inaugural lecture. University of Amsterdam. <https://dare.uva.nl/search?identifier=9886c944-0efb-48b2-816f-c023141bac2e> (26 October 2025).
- Clausewitz, Carl von. 1832. *Vom Kriege [On War]*. Berlin: Ferdinand Dümmler.
- Coady, C. A. J. 2024. 'The Problem of Dirty Hands'. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, eds Edward N. Zalta and Uri Nodelman. Stanford, CA: Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/ENTRIES/dirty-hands/> (24 October 2025).
- De Mul, Jos. 2014. 'Artificial by Nature: An Introduction to Plessner's Philosophical Anthropology' ed. Jos De Mul. *Plessner's philosophical anthropology: Perspectives and prospects*: 11–37.
- De Swaan, Abram. 2015. *The Killing Compartments: The Mentality of Mass Murder*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Eikenaar, Teun. 2024. 'Experiencing Deportation as Dirty Work? The Case of Dutch Escort Officers'. *Work, Employment and Society* 38(5): 1403–22. doi:10.1177/09500170231203121.
- Einstein, Albert and Sigmund Freud. 1933. *Warum Krieg?* Paris: Institut International De Coopération Intellectuelle.
- Elias, Norbert. 1997. *The Civilizing Process: The History of Manners and State Formation and Civilization*. Oxford: Blackwell.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2001. *Small Places, Large Issues: An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press.
- Ford, Shannon Brandt. 2022. 'Moral Exceptionalism and the Just War Tradition: Walzer's Instrumentalist Approach and an Institutional Response to McMahan's "Nazi Military" Problem'. *Journal of Military Ethics* 21(3–4): 210–27. doi:10.1080/15027570.2022.2156062.
- Frankfurt, Sheila and Patricia Frazier. 2016. 'A Review of Research on Moral Injury in Combat Veterans'. *Military Psychology* 28(5): 318–30.
- Gilhuis, Naomi and Tine Molendijk. 2022. 'When the Personal Is Academic: Thoughts on Navigating Emotions in Research on Moral Injury'. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal* 17(4): 459–68. doi:10.1108/QROM-11-2021-2243.
- Gleditsch, Nils Petter, Jonas Nordkvelle and Håvard Strand. 2014. 'Peace Research – Just the Study of War?' *Journal of Peace Research* 51(2): 145–58. doi:10.1177/0022343313514074.
- Gray, Jesse Glenn. 1959. *The Warriors: Reflections on Men in Battle*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Haidt, Jonathan. 2001. 'The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment'. *Psychological Review* 108(4): 814–34.
- Herman, Judith Lewis. 1967. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence — From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.
- Ignatieff, Michael. 1996. 'Introduction: Virtue by Proxy'. In *International Perspectives on the Yugoslav Conflict*, eds Alex Danchev and Thomas E. Halverson. London: MacMillan.
- Kahn, Paul W. 2013. 'Imagining Warfare'. *European Journal of International Law* 24(1): 199–226. doi:10.1093/ejil/chs086.
- Karssing, Edgar. 2023. 'The E-Word (Emotions) in Military Ethics Education: Making Use of the Dual-Process Model of Moral Psychology'. In *Violence in Extreme Conditions: Ethical Challenges in Military Practice*, Springer, 131–44.
- Litz, Brett T., Nathan Stein, Eileen Delaney, Leslie Lebowitz, William P. Nash, Caroline Silva and Shira Maguen. 2009. 'Moral Injury and Moral Repair in War Veterans: A Preliminary Model and Intervention Strategy'. *Clinical Psychology Review* 29(8): 695–706.
- MacLeish, Kenneth T. 2018. 'On "Moral Injury": Psychic Fringes and War Violence'. *History of the Human Sciences* 31(2): 128–46.
- Molendijk, Tine. 2018a. 'Moral Injury in Relation to Public Debates: The Role of Societal Misrecognition in Moral Conflict-Colored Trauma among Soldiers'. *Social Science & Medicine* 211: 314–20.
- Molendijk, Tine. 2018b. 'Toward an Interdisciplinary Conceptualization of Moral Injury: From Unequivocal Guilt and Anger to Moral Conflict and Disorientation'. *New Ideas in Psychology* 51: 1–8.
- Molendijk, Tine. 2019. 'The Role of Political Practices in Moral Injury: A Study of Afghanistan Veterans'. *Political Psychology* 40(2): 261–75.
- Molendijk, Tine. 2022. 'Warnings against Romanticising Moral Injury'. *The British Journal of Psychiatry* 220(1): 1–3.
- Molendijk, Tine. 2024. 'Moral Coping or Simply Uncomplicated Soldiering? How Soldiers Avoid Moral Injury Through Simplification, Justification, Rationalization, and Compartmentalization'. *Armed Forces & Society* 50(4): 977–99.
- Molendijk, Tine. 2025. 'A Contextual Model of Moral Injury: Redefining Trauma in Frontline Professions through Ethics and Context'. *Work, Employment and Society*: OnlineFirst. doi:10.1177/09500170251386329.
- Molendijk, Tine. 2026. 'War Is Back in Post-Heroic Europe: Change and Continuity in the Relationship Between the Armed Forces and Society'. *Armed Forces & Society*: 0095327X241281663. doi:10.1177/0095327X241281663.
- Molendijk, Tine and Jori Pascal Kalkman. 2023. 'Towards a Soldier-Based View in Research on The Military: An Empathetically Critical Approach'. *Social Sciences* 12(2): 51.
- Molendijk, Tine, Sofie Van der Maarel and Lonneke Peperkamp. 2025. 'Artificial Decision-Making on Life-or-Death: Moral-Psychological Implications for Combatants with Increasing Autonomy in Weapon Systems'.
- O'Brien, Tim. 1990. *The Things They Carried*. New York: Houghton Mifflin Press.
- Olsthoorn, Peter. 2011. 'Intentions and Consequences in Military Ethics'. *Journal of Military Ethics* 10(2): 81–93. doi:10.1080/15027570.2011.593711.
- Richards, Paul, ed. 2005. *No Peace, No War: An Anthropology of Contemporary Armed Conflicts*. Athens: Ohio University Press.

- Robben, Antonius C. G. M. 1996. 'Ethnographic Seduction, Transference, and Resistance in Dialogues about Terror and Violence in Argentina'. *Ethos* 44(1): 71–106.
- Roberson, Tara, Stephen Bornstein, Rain Liivoja, Simon Ng, Jason Scholz and Kate Devitt. 2022. 'A Method for Ethical AI in Defence: A Case Study on Developing Trustworthy Autonomous Systems'. *Journal of Responsible Technology* 11: 100036. doi:10.1016/j.jrt.2022.100036.
- Röling, Bernard Victor Aloysius. 1973. *Polemologie: Een Inleiding Tot de Wetenschap van Oorlog En Vrede*. Assen: Van Gorcum & Comp. https://www.dbnl.org/tekst/roli001pole01_01/roli001pole01_01.pdf (26 October 2025).
- Rukavishnikov, Vladimir O. and Michael Pugh. 2006. 'Civil-Military Relations'. In *Handbook of the Sociology of the Military*, ed. Giuseppe Caforio. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 131–49.
- Sayer, Andrew. 2009. 'Who's Afraid of Critical Social Science?' *Current Sociology* 57(6): 767–86.
- Scarry, Elaine. 1985. *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*. New York: Oxford University Press.
- Sharkey, Amanda. 2019. 'Autonomous Weapons Systems, Killer Robots and Human Dignity'. *Ethics and Information Technology* 21(2): 75–87.
- Shay, Jonathan. 1994. *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*. New York: Simon and Schuster.
- Tessman, Lisa. 2014. *Moral Failure: On the Impossible Demands of Morality*. Oxford: Oxford University Press.
- Toor, A. F. van. 1983. 'De beul liet zelfs onschuldigen bekennen'. *Reformatisch Dagblad*. https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:RD.nl,19830104:newsml_6d79c8dc14cf1a93397173e0569b0c26 (30 October 2025).
- Van der Maarel, Sofie. 2025. "'Drones for Good": Innovation, Meaning and Remoteness in the Dutch Police Drone Team.' *Critical Studies on Security*: 1–18.
- Van Leeuwen, Mathijs. 2023. *Van Oorlog Terug Naar Vrede - Voorbij de 'Local Turn' in Vrede- & Conflictstudies [From War Back to Peace – Beyond the 'Local Turn' in Peace and Conflict Studies]*. Amsterdam: Inaugural lecture. Radboud University.
- Verweij, Désirée E. M. 2010. *Geweten onder schot: Ethiek en de militaire praktijk*. Amsterdam: Boom.
- Verweij, Désirée E. M. 2018. 'The Hate Trail: Counter-Terrorism of the 21st Century and Its Challenges'. In *Ethics in Counter-Terrorism*, International Studies on Military Ethics, eds Magdalena Badde-Revue and Marie-Des-Neiges Ruffo de Calabre. Leiden: Brill Nijhoff, 207–24.
- Verweij, Désirée E. M. and Frans P. M. Jespers. 2001. *Passie en persoonlijkheid: De thematiek van het verlangen belicht vanuit de filosofie en de psychopathologie*. Assen: Van Gorcum.
- Walzer, Michael. 2006. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. 4th edition, New York: Basic Books.
- Withuis, Jolande. 2002. *Erkenning: Van Oorlogstrauma Naar Klaagcultuur [Recognition: From War Trauma to Complain Culture]*. Amsterdam: De Bezige Bij.

